Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

ЎЗБЕКИСТОН КОММУНИСТИК ПАРТИЯСИ ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ КОМИТЕТИ ВА ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ СОВЕТИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1928 ЙИЛ 11 ДЕКАБРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН • № 223 (9719). • 1989 йил 23 ноябрь • пайшанба • Баҳоси 3 тийин.

КПСС Москва шаҳар комитетининг пленуми

21 ноябрь куни КПСС Москва шаҳар комитетининг пленуми бўлди, пленум ташкилий масалани кўриб чиқди. Пленумни Л. Н. Зайков очди.

Пленум ишида КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачев, КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига номзод, Марказий Комитет секретари Г. П. Разумовский, Марказий Комитетнинг масъул ходимлари қатнашдилар. Таклиф қилинганлар орасида Москва шаҳар партия ташкилоти назорат-тафтиш комиссиясининг аъзолари бор эди. М. С. Горбачевга сўз берилади.

КПСС Марказий Комитети, деди у, Л. Н. Зайков ўзининг бутун куч-ғайратини партия Марказий Комитетидаги ва СССР мудофаа кенгашидаги ишга сарфлаши зарур, деб топди. Бу масала юзасидан Сиёсий бюро тегишли қарор қабул қилиб, Москва шаҳар партия комитетига Л. Н. Зайковни КПСС Москва шаҳар комитетининг биринчи секретари вазифасидан озод қилиш тўғрисидаги масалани кўриб чиқишни тавсия этди.

КПСС Москва шаҳар комитетининг пленуми КПСС Марказий Комитетининг таклифини кўриб чиқиб, Л. Н. Зайковни КПСС Москва шаҳар комитетининг биринчи секретари ва бюро аъзоси вазифасидан озод этди.

КПСС Марказий Комитетида кучларни мана шундай ўзгартириш, қайта гуруҳлаш натижасида шаҳар партия ташкилотига раҳбарликни бўшаштиришга йўл қўйиб бўлмаслигини тушуниб турибдилар, деди сўнгра М. С. Горбачев. Бизнинг назаримизда, ҳозир шаҳар партия комитетида шу вазифани ҳал этиш учун фойдаланиш мумкин бўлган муносиб кадрлар бор.

Куни кеча биз бу масалани аввалига КПСС Москва шаҳар комитетининг бюросида, сўнгра пойтахт район партия комитетларининг секретарлари билан бир неча соат муҳокама қилдик. Шу масала юзасидан бўлган мунозарада учрашувнинг деярли барча қатнашчилари сўзга чиқдилар. Бу лавозимга кўрсатилмоқчи бўлган кўпгина номзодлар муҳокама қилинди. Пировард натижада Ю. А. Прокофьев, В. М. Серов, В. В. Клюев номзодлари мақбул топилди. Айни вақтда ҳозир Москва шаҳар партия комитетининг иккинчи секретари бўлиб ишлаб турган Ю. А. Прокофьев номзоди якдиллик билан афзал, деб топилди.

Шу билан бирга, шаҳар партия комитетининг бюроси ҳам, КПСС район комитетларининг барча секретарлари ҳам бу масала юзасидан район партия комитетларида тегишли маслаҳатлашувлар ўтказилсин, деган фикрни айтдилар.

Бир неча номзодни яширин овозга қўйиш йўли билан шу пайтгача шаҳар партия комитетининг иккинчи секретари бўлиб ишлаб келган Юрий Анатольевич Прокофьев КПСС Москва шаҳар комитетининг биринчи секретари қилиб сайланди.

Пленум қатнашчиларининг илтимосига биноан М. С. Горбачев ҳозирги пайт ҳақида нутқ сўзлади.

(ТАСС).

ХУШХАБАРЛАР

ЧКАЛОВ номидаги Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмаси билан «Ташсельмаш» заводи ўз меҳнатчилари учун валютани аямадилар. Улар Японияниинг «Искра» фирмасидан акс садо камералари ва фиброскоплари бўлган диагностика лабораторияларини сотиб олдилар. Энди мазкур корхона ходимлари ўз медицина-санитария қисмларида замонавий техника ёрдамида текширувдан ўтишлари мумкин. Сурхондарё области касалхоналарига ҳам йил охиригача ана шундай ускуналар келтирилади.

●

ТОШКЕНТ политехника институти олимлари ҳамда Чирчиқдаги «Средазхиммаш» бирлашмасининг инженерлари ҳаво софлиги ҳақида ғамхўрлик қилдилар. Улар газдан чангни тутиб қолувчи аппарат яратдилар. Чангланган газ атмосферага чиқиб кетишидан аввал суғориладиган ишчи зонаси орқали ўтиб ўша ерда шлам ўтириб қолади. Сўнгра эса уни брикетлар ҳолида аҳлатхонага олиб бориб ташлашади.

●

ТОШКЕНТдаги 2-пойабзал фабрикаси эркаклар учун иссиқ этиклар чиқара бошлади. Фабриканинг бу янги маҳсулоти қулай, кўркам бўлиб, атиги 51 сўм туради. «М» (янгилик) индекси қўйилган маҳсулотни корхона модельерлари ишлаб чиқдилар. Ўн минг жуфтдан ортиқ ана шундай этик республика савдо тармоқларига жўнатилди. Шу йил охиригача яна шунча этик тайёрлаш режалаштирилган.

●

ОЛМАЛИҚ кон-металлургия комбинатида балиқ дудлаш цехи очилди. Ана шу цех коллективи комбинат меҳнатчиларига дудланган танга балиқ, зоғора балиқларини етказиб берабошлади. Бу ерда атиги олти киши ишлайди Аммо улар ҳар ҳафтада ўнлаб килограмм тақчил озиқ-овқат маҳсулоти жўнатиб туришади. Комбинат янги митти ишлаб чиқаришни дудлаш камералари, музлаткичлар билан таъминлади. Келтирилаётган балиқларнинг ҳаммасини лаборант текширади, бу эса маҳсулот олий сифатли бўлишига ишончли кафолатдир.

(ЎзТАГ).

• Муносиблар—номзодликка

18 ФЕВРАЛЬ
ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ВА МАҲАЛЛИЙ СОВЕТЛАРГА САЙЛОВЛАР КУНИ

Фикрлари бир жойдан чиқди

БОШҚА сайлов мавзеларида, меҳнат коллективларида қандай бўлаяпти билмайману, бироқ Ўрта Чирчиқ районидаги Охунбобоев номли колхоз меҳнаткашлари жумҳурият халқ депутатлигига ҳақиқатан ҳам элга муносиб номзодни танлай билдилар. Колхозга 58-йилдан бери раислик қилиб келаётган Миразиз Рўзиматовда халқнинг жумҳурият Олий Советидаги мухтор вакили бўлиб фаолият кўрсатиши учун билим ҳам, тажриба ҳам етарли. Муболаға эмасу, аммо унинг депутат сифатида бошқалардан кўра кўпроқ фойдаси тегиши аниқлигига нафақат бу колхозда балки бутун районда ҳам ҳеч ким шубҳа қилмайди. Бу фикрнинг исботи учун айтиш мумкинки, конференцияда бошқа номзод умуман тилга ҳам олинмади.

Тўғри, хўжалик партком котиби Жаҳонгир Қосимхўжаев колхозчиларнинг жумҳурият халқ депутатлигига номзод кўрсатишга бағишланган конференциясини очиб, кимда қандай таклиф борлигини сўраганида, аввалига зал бир зум жим туриб қолди. Афтидан, биринчи бўлишга ҳеч ким журъат этолмади шекилли. Конференцияни олиб борувчи йиғилганларга қайта мурожаат қилиб, номзод кўрсатиш учун ҳамма бирдек тенг ҳуқуқли эканлигини таъкидлагач ва уларни актив бўлишга даъват этгач, колхоз касаба уюшмаси комитетининг раиси Саидмурод Мирзаев минбарга чиқди. У жумҳурият Олий Совети депутатлигига колхоз раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони М. Рўзиматов номзодини кўрсатишни таклиф этди. Сўнгра номзоднинг қисқача таржимаи ҳоли ва меҳнат фаолияти ҳақида гапириб, ўз таклифини асослади. Шундан кейин залда жонланиш бошланди.

— Миразиз аканинг бир яхши ниятн борлигини биламан,— деди колхоз граждан мудофааси бошлиғи Миркомил Мирпўлатов.— У колхоздаги ҳамма хонадонларни тўла газлаштирмоқчи. Агар депутат бўлса бу ниятини рўёбга чиқариш учун имконияти янада кенгаяди, иш тезлашади.

— Хўжалигимиздан номзод кўрсатилишининг ўзи биз учун қувончли,— деди бригада бошлиғи Юсуф Султонов.— Биринчи бўлиб раисимизнинг исми тилга олингани, менимча, янада яхши бўлди. Чунки, Миразиз ака кўп ваъда беравермайди, аммо ваъда қилдими, албатта бажаради. Демоқчиманки, мен қишлоқларимизнинг яқин вақт ичида тўла газлашишига ишонаман.

— Мана шу ҳақ гап, Юсуф ака топиб гапирди,— деди пахтачилик бригадаси бошлиғи Эркин Каримов. — Агар Миразиз ака депутат бўлсалар битмай турган ишларимиз ҳам битиб кетади. Мен буни 60-йилдан бери кўп марта синадим. Раисимиз оддий механизатордан чиққани учун колхозчига қайишадиганлардан.

Конференцияни олиб бораётган партком котибининг ўзи ҳам муҳокамага қўшилди:

— Сиз билан биз йиғилиб конференция ўтказаётган шу клуб, агар эсласангиз, Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати Миразиз Рўзиматовга берилган асосий наказлардан бири эди. Янги мактаб ва боғчалар қурилиши ҳақида гапириб ўтирмайман. Чунки ҳаммасидан хабарингиз бор...

Конференция сўнгида номзоднинг ўзи сўз олиб, хўжалик олдида турган муҳим вазифалар, шунингдек, колхоз қишлоқларидаги ижтимоий, маданий-маиший ишлар ҳақида гапириб, пировардида шундай деди:

— Қишлоқларимизда 8 минг жон бор, бу — катта хўжалик. Катта хўжаликнинг эса, ташвишлари ҳам катта бўлади. Агар биргалашиб, бир-биримизга ишониб, суяниб ҳаракат қилсак, имоним комилки, турмушимиздан нолийдиган жойимиз қолмайди.

Шундай қилиб, конференция қатнашчилари 109-Орджоникидзе сайлов мавзеси сайлов комиссиясидан жумҳурият халқ депутатлигига Ўрта Чирчиқ районидаги Охунбобоев номли колхоз раиси Миразиз Рўзиматов номзодини рўйхатга олишни сўрашга қарор қилдилар.

А. ЙУЛДОШЕВ.

ТАШРИФ ДАВОМ ЭТМОҚДА

21 ноябрь куни М. С. Горбачев Кремлда Канада Бош министри Б. Малрунини қабул қилди.

Бафуржа ва муфассал дўстона суҳбат чоғида халқаро турмушнинг, икки томонлама муносабатларнинг кўпгина долзарб муаммолари муҳокама қилинди.

М. С. Горбачев Канада билан яхши ва мазмундор муносабатларни қадрлаймиз, деб айтди ва шу мамлакатнинг Бош министри ҳозир рўй бераётган буюк ўзгаришларнинг аҳамиятини жуда яхши ҳис этадиган, муаммоларни ҳозирги бурилиш даври нуқтаи назаридан муҳокама қилишга тайёр бўлган суҳбатдош эканидан мамнуният изҳор қилди.

Суҳбатда СССР ташқи ишлар министри Э. А. Шеварднадзе ва Канада ташқи ишлар министри Ж. Кларк қатнашди.

* * *

М. С. Горбачев билан Р. М. Горбачева Канада Бош министри ва унинг рафиқаси шарафига нонушта зиёфат бердилар.

* * *

Катта Кремль саройининг Владимир залида Совет-Канада сиёсий декларациясини имзолаш маросими бўлди.

Ҳужжатни М. С. Горбачев ва Б. Малруни имзоладилар.

Имзолаш маросимида Н. И. Рижков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, Совет-Канада музокараларининг бошқа қатнашчилари ҳозир бўлдилар.

* * *

Б. Малруни совет ва чет эл журналистлари учун матбуот конференцияси ўтказди.

* * *

Кечқурун Б. Малруни ва унинг рафиқаси ССР Иттифоқи Большой театрида Москва хореография билим юрти ўқувчиларининг концертида ҳозир бўлдилар.

Н. И. Рижков рафиқаси билан, бошқа расмий кишилар марказий ложада меҳмонлар билан бирга бўлдилар.

(ТАСС).

СЕССИЯ КУНДАЛИГИ

Мамлакатимиздаги парламент иши сўнгги вақтларгача кўп жиҳатдан мустақиллик асосига таянди. СССР халқ депутатлари ҳам, сайловчилар ҳам «демократияни ўрганиш» чоғида бирмунча камчилик ва ноқулайликларга дуч келдилар. Мана, ниҳоят, қонун чиқарувчиларнинг ўзлари учун тартиб-қоида ҳужжатларини қабул этиш вақти келди.

СССР Олий Совети сессиясининг 21 ноябрь эрталабки ялпи мажлисида СССР халқ депутатлари съезди ва СССР Олий Советининг иш тартиби лойиҳасини биринчи бўлиб муҳокама қилишга қарор берилди.

Раислик қилувчи А. И. Лукьянов шу масала юзасисидан ахборот учун СССР Олий Совети Иттифоқ Советининг Раиси Е. М. Примаковга сўз берди. Нотиқ иш тартиби лойиҳасида 184 та модда борлигини айтди. Иш тартибида халқ депутатлари биринчи съезди, Олий Совет, унинг комитетлари ва палаталар комиссияларининг тажрибаси ўз ифодасини топган. Унда тажрибада орттирилган жамики ижобий жиҳатлар қонун тарзида мустаҳкамланган. Депутатлар бир неча ой мобайнида Қонун лойиҳасининг асосий қоидалари билан танишибгина қолмай, ўзларининг парламентдаги фаолияти давомида унинг ҳамма ижобий ва салбий томонларини баҳолаш имкониятига ҳам эга бўлганликлари сабабли Е. М. Примаков унинг алоҳида бўлимлари ва қонун-қоидаларини батафсил таърифлагани йўқ.

Чамаси, палаталарнинг, парламент комитетлари ва комиссияларнинг мажлисларидаги ҳозирги тартиб (аниқроғи бундай тартибнинг йўқлиги) кенг жамоатчиликкагина эмас, депутатларнинг ўзларига ҳам маъқул бўлмаяпти. Иш тартиби лойиҳасини муҳокама қилиш чоғида бу нарса яққол намоён бўлди.

Сессия қабул қилган қарорда СССР халқ депутатлари съезди ва СССР Олий Советининг иш тартиби лойиҳаси маъқулланди. Бу Қонун лойиҳаси сессияда айтилган мулоҳаза ва таклифларни эътиборга олиб, қўшимча равишда ишлаб чиқилгандан кейин СССР халқ депутатларининг иккинчи съезди муҳокамасига тақдим этилади.

Сўнгра Олий Совет аъзолари халқ депутатларининг ўз фаолиятига бевосита тааллуқли Қонун лойиҳалари мажмиани кўриб чиқдилар. Мамлакатимизда халқ депутатларининг статуси тўғрисидаги, СССР халқ депутатини чақириб олиш тартиби ҳақидаги, СССР халқ депутатларига бериладиган наказлар тўғрисидаги Қонун лойиҳалари шу жумлага киради.

СССР Олий Совети Миллатлар Советининг Раиси Р. Н. Нишонов шу масала юзасидан сўзга чиқиб, Советларнинг тўла ҳокимияти тикланаётган шароитда депутат ҳар қандай поғонадаги Советда марказий арбоб бўлиб қолаётганини таъкидлади. Палата раиси мазкур Қонун лойиҳалари хусусидаги таклиф ва мулоҳазаларни ҳисобга олиш юзасидан комитетлар ва комиссияларда катта иш қилингани ҳақида ахборот берди.

Музокараларда қатнашиш учун ёзилган депутатларнинг ҳаммаси ҳам сессия иш кунининг охиригача сўзга чиқишга улгура олмаганлиги табиий.

Ҳар ҳолда муҳокама қилинган Қонун лойиҳалари юзасидан узил-кесил қарор қабул қилингани йўқ. СССР Олий Совети тегишли комиссияларга ва Олий Советнинг Президиумига сайловчилар ва жамоат ташкилотларининг наказлари тўғрисидаги Қонун лойиҳаси нормаларини СССРда халқ депутатлари статуси тўғрисидаги Қонун лойиҳаси билан бирлаштиришни, шунингдек СССР халқ депутатини чақириб олиш тартиби тўғрисидаги Қонун лойиҳаси хусусида ўз хулосаларини чиқариб беришни топширди. Демак, сессия бу муаммоларни ҳали яна муҳокама қилади. Чамаси, сессия келгуси ҳафтада ҳам ишлаши керак бўлади.

Сешанба куни кечқурунги мажлисда СССР маданият министрини тайинлаш тўғрисидаги масала ҳам кўриб чиқилди. СССР Министрлар Совети Раисининг тақдимига мувофиқ, Олий Совет бу лавозимга 48 яшар артист, Москва драма ва комедия театрининг (Таганка театрининг) бош режиссёри Н. Н. Губенкони тайинлади.

(ТАСС).

1991 ЙИЛ ҲИСОБИГА

Тошкент ремонт-экскаватор тажриба-механика заводида бўлинмалар ва айрим касб эгалари ўртасида ўзаро меҳнат беллашуви яхши ташкил этилган. Мусобақа муттасил такомиллаштирилмоқда, унинг янги, самарали шакллари кенг ёйиляпти.

Бригадалар ўртасидаги соғлом рақобатда Шуҳрат Исамуҳамедов бошчилигидаги коллектив пешқадамлик қилмоқда. Бригадир катта тажрибага эга. Биргина шу заводнинг ўзида деярли чорак асрдан бери ишлаб келяпти. Ўзи пухта меҳнат қилади, билганларини коллектив аъзоларига эринмай ўргатади. Шу туфайли ҳам бригада вақтдан ўзиб ишламоқда. Унинг меҳнат календарида 1991 йилнинг биринчи квартали бошланганига анча бўлди.

Ремонтчилар орасида нормани бажармаётганлар йўқ, дейиш мумкин. Кўпчилиги эса уни ошириб адо этяпти. Бўрибой Шоқосимов, Тожибой Расулов, Искандар Бобоалиев, Ғанижон Саидхўжаевлар шахсий беллашувда карвонбошилик қилишмоқда. Уларнинг сменадаги ўртача иш кўрсаткичлари 130 фоиз ва ундан ҳам ошиқроқни ташкил этмоқда. Фидокорлар бир неча ойдан бери келгуси йил ҳисобига ишлашяпти.

М. УСМОНОВ.

АМАЛИЙ ЁРДАМ БЕРАМИЗ

ЧИРЧИҚ ШАҲАР ДИРЕКТОРЛАР КЕНГАШИНИНГ ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ МЕҲНАТ КОЛЛЕКТИВЛАРИГА

МУРОЖААТИ

Ленинча партиянинг ташаббуси билан мамлакатда авж олаётган янгиланиш жараёни ҳаётимизнинг барча соҳаларини изчил қамраб олмоқда. Жамиятда янгича фикрлаш қийин қарор топмоқда, иқтисодий, ижтимоий, сиёсий муаммолар ҳали кўп.

Кейинги вақтдаги воқеалар, фикрлар ва эҳтиросларнинг жиддий тус олиши шуни кўрсатдики, қайта қуришнинг бир маромда боришига тўсқинлик қилувчи хавф-хатар бор ва улар ичида жиноятчиликнинг ўсиши, меҳнаткашларимизнинг жиноятқорона тажовузлардан ҳуқуқий муҳофазасизлиги энг жиддийларидир.

Ўзбекистон ССР Олий Совети меҳнаткашларнинг хоҳиш-иродасини ифодалаб «Жумҳуриятда ижтимоий-сиёсий аҳволни барқарорлаштириш юзасидан чоралар тўғрисида» жиддий қарор қабул қилди. Чирчиқ шаҳрининг барча меҳнаткашлари томонидан маъқулланган бу ҳужжат жиноятчи элементларнинг бемаъни, тартиб-қоидани бузишга қаратилган чиқишларидан барча фуқароларни мустаҳкам ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминловчи анча самарали ижтимоий тартибни қарор топтириш мумкин ва лозим бўлган негиздан иборатдир.

Албатта бу вазифалар бутун жамоатчилик ички ишлар органларига фаол ёрдам бергандагина бажарилиши мумкиндир.

Чирчиқ шаҳар директорлар кенгаши меҳнаткашлар ва шаҳарликлар истагини ифода этиб, шу йилнинг августида «Шаҳар ички ишлар бўлимининг қўшимча ходимларини маблағ билан таъминлаш ва унинг моддий-техника негизини мустаҳкамлашда улушли қатнашиш тўғрисида» махсус қарор қабул қилди. Бизнинг қароримиз халқ депутатлари Чирчиқ шаҳар Совети сессияси томонидан маъқулланди ва тасдиқланди. Унда милиция ходимлари учун бозор фондидан автотранспорт, уй-жой ажратиш ҳақида қўшимча қарор қабул қилинди. Ҳозирги вақтда милиция органларига кўмаклашувчи ишчи отрядларини тузиш бўйича чоралар кўриляпти.

Анчагина иш қилинди. Бироқ Чирчиқ шаҳрининг меҳнат коллективлари бундан буён ҳам жиноятчиликка қарши курашда ички ишлар органларига ҳар томонлама ёрдам кўрсатаверадилар.

Чирчиқ шаҳар директорлар кенгаши Тошкент вилоятининг барча меҳнат коллективларига мурожаат қилиб, ҳаммани милиция органларига амалий ёрдам беришга даъват этади. Шаҳарларимиз ва қўрғонларимиздаги тартиб-интизом, совет кишиларининг ҳуқуқлари, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиниши бизнинг биргаликдаги куч-ғайратимизга боғлиқдир.

ПАРДОЗЛОВЧИЛАР МЕҲНАТИ

ПАРДОЗЛОВЧИЛАР бунёдкорлар ишига сайқал беради. Уларнинг меҳнати билан янги биноларга файз киради. «Ўзбекметаллургстрой» тресги 2-қурилиш-монтаж бошқармасининг Р. И. Мингулов етакчилигидаги бригадаси коллективи ана шундай хайрли вазифани бажарди. Шаҳардаги кўплаб социал-маиший объектлар уларнинг қўлида сайқал топган. Бунёдкорлар шу кунларда ҳам Бекобод шаҳрининг 13-даҳасидаги уй-жой биноларида пардоз ишларини бажармоқдалар. Йил охиригача фойдаланишга топшириш планлаштирилган мазкур объектда Л. Ломоносова, М. Березина, Т. Тожмиддинова, Г. Ермакова, Т. Мингулова каби ишчилар алоҳида ўрнак кўрсатиб ишлаяптилар. Бу бинолар аҳолига тортиқ этилгач пардозловчилар соғлиқни сақлаш муассасалари ҳамда Ўзбекистон металлургия заводининг 2-прокат цехидаги «300»-стани каби объектларда иш бошлайдилар.

А. БОБОНАЗАРОВ.

Навбатдаги қабул

«Тошкент ҳақиқати» газета редакцияси ҳузуридаги ҳуқуқ, социалистик қонунчиликни пропаганда қилиш жамоатчилик кенгаши навбатдаги қабулни — 23 ноябрь, пайшанба куни соат 17.00 дан бошлаб ўтказади. Бу сафар меҳнаткашларни жамоатчилик кенгашининг аъзоси, юрист Абдужалил Ҳасанов қабул қилади.

Адресимиз: Ленинград кўчаси, 32-уй, 7-қават, 742-хонага жойлашган. Телефонлар: 32-53-54; 33-40-48.

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИНИНГ ҚАБУЛХОНАСИ.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ДЕПУТАТЛАРИ ДИҚҚАТИГА

Ўн биринчи чақириқ Ўзбекистон ССР Олий Советининг ўн иккинчи сессияси шу йил 25 ноябрь куни эрталаб соат 10 да Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг мажлислар залида очилади.

Ўн иккинчи сессияда қатнашиш учун келган Ўзбекистон ССР Олий Совети депутатлари 24 ноябрь куни соат 10 дан 19 га қадар Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми биносида рўйхатга олинадилар.

БЕВОСИТА МУЛОҚОТ

29 ноябрь соат 20 дан 30 минут ўтганда «Тошкент» студияси Тошкент шаҳри ва Тошкент области учун кўрсатувлар программаси бўйича **«XIV уюшмалараро Тошкент вилояти касаба уюшмалари конференцияси олдидан»** деган мавзудаги кўрсатувни намойиш этади.

Тошкент вилояти касаба уюшмалари кенгаши ходимлари Сизни эфир орқали бевосита мулоқотга таклиф этадилар.

«Тошкент» студиясининг қуйидаги телефонлари орқали қўнғироқ қилишингиз мумкин: 41-00-01, 41-92-76 41-92-79, 41-01-62.

Тошкент вилоят касаба уюшмалар кенгаши.

• Халқ назорати: ҳисобот ва сайловлар

ТАНҚИД БИЛАН ЧЕГАРАЛАНМАНГ

Халқ назорати группаси томонидан кейинги икки йилда планда белгиланган 25 ўрнига 30 рейд ва текшириш ўтказилди. Уларда илмий ишлар ва тадқиқотларнинг самараси, илмий мавзуларнинг долзарблиги, пилла боқиш мавсумига тайёргарлик ишчи-хизматчи, ходимларга яратилаётган маданий-маиший шароитлар, меҳнат интизоми, ускуналарнинг ҳолати каби муҳим мавзулар қамраб олинди.

Халқ назорати ишларини изчил ташкил этиш мақсадида группа ҳузурида бюро ва илмий, хўжалик, меҳнат интизоми, синов-тажриба ишлари юзасидан тўрт сектор тузилди. Йиғилишларда секторларнинг ҳисоботлари тинглаб борилди. Ҳисобот-сайлов йиғилишида доклад қилган Ўрта Осиё ипакчилик илмий-тадқиқот институти халқ назорати группасининг раиси М. Жўраев ўтказилган рейд ва текширишлар якунлари, юз берган камчиликлар ва уларни бартараф этиш йўлида олиб борилган ишларга кўпроқ тўхталиб ўтди.

— Текширишларда, — деб давом этди у, — илмий ишларни расмийлаштиришда қатор камчиликларга йўл қўйилаётганлиги, баъзи тадқиқотлар ишлаб чиқаришга суст жорий этилаётганлиги, айрим илмий мавзуларнинг торлиги аниқланди ва бу муҳим масалалар коллективнинг умумий йиғилишида муҳокама этилди. Маъмурият томонидан тегишли қарорлар қабул қилинди. Шунингдек илмий кадрлар тайёрлаш сифати ҳақидаги масала ҳам назоратчиларнинг диққат-эътиборида бўлди.

Институт ходимларидан қуртхоналар ремонти сифати қониқарсизлиги, бўлим ва лабораториялар зарур моддий-техника жиҳозлари билан таъминланмаётганлиги, иситиш системасини мавсумга тайёрлаш суст бораётганлиги, айрим ускуналар очиқ ҳавода ётганлиги ҳақида шикоят ва сигналлар тушди. Назоратчилар тезкорлик билан уларни текширдилар. Ҳақиқатан қуртхона, ошхона, иситиш системаси кечикиб ремонт қилинаётганлиги аниқланди. Сабаблари ўрганилди. Умуман хўжалик ишларига алоқадор қатор ишлар ўз вақтида бажарилмаётганлиги ҳисобот даврида бир неча марта юз берди. Улар умумлаштирилиб халқ назорати группаси ва касаба уюшмасининг йиғилишида муҳокама этилди. Хўжалик ишлари бўйича директор ўринбосари Н. Маҳмудов огоҳлантирилди.

Синов-тажриба хўжалигида ҳам рейд ва текширишлар тузилган режа асосида олиб борилди. Тут кўчатлари тўла сотилмаётганлиги, кейинги вақтларда 12 гектар тутзордан унумли фойдаланилмаётганлиги, ёрдамчи хўжалик ишларидаги камчиликлар рўй-рост очиб ташланди.

— Қуртхоналар ремонт қилинади, лекин қаров яхши эмас, — деди доклад юзасидан музокарага чиққан катта илмий ходим Д. Шодибекова, — маълум вақтларда жиҳозланади, лекин давлат мулки яхши сақланмаяпти. Бу ҳақда маъмуриятга, жамоат ташкилотларига билдирдик, бироқ тегишли хулоса чиқарилмаяпти. Халқ назоратчилари ҳам етарли эътибор бермаяптилар.

Тажриба хўжалиги директори Қ. Хўжаев ёрдамчи хўжалик ишларида юз бераётган камчиликларга тўхталди.

— Докладда юз бераётган камчиликлар қаттиқ танқид қилинди, — деди «Ипак» илмий ишлаб чиқариш бирлашмасининг бош директори В. Янов, — масалан етиштирилган 4 миллион тупдан кўп тут кўчати сотилмай қолиб кетди. Юқори ташкилотларнинг айрим кўрсатмалари бажарилмай қолди. Халқ назоратчилари бу нуқсонларни очиб ташладилар. Лекин уларни бартараф этишга ҳам ёрдам беришлари лозим.

Агротехника бўлими мудири Ҳ. Убайхўжаев йиғилиш қатнашчилари эътиборини ҳал қилинмаётган масалаларга қаратди.

— Халқ назоратчилари кўп мавзуларни қамраб олмоқдалар, — деди «Ипак» илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директорининг ўринбосари А. Асроров, — лекин уларда баъзан қатъият етишмайди. Бошланган ишларни охирига етказмайдилар. Текширишлар ўтказиладн, камчиликлар аниқланади, қоғозда расмийлаштирилади. Шу билан чегараланиб қоладилар. Текширилган соҳа узоқ муддат қатъий назорат остига олинмайди.

Ҳисобот-сайлов йиғилишида партия ташкилоти ҳузуридаги маъмурият фаолиятини назорат қилувчи комиссия, комсомол прожектори ва бошқа комиссия-кенгашларни ўз ичига олган халқ назорати ягона группаси ташкил этилди ва унинг янги состави сайланди.

Б. ПЎЛАТОВ.

СССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ СОВЕТЛАРИНИНГ ИШИ, БОШҚАРИШ ВА ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ КОМИТЕТИ ТОМОНИДАН СССР МИНИСТРЛАР СОВЕТИ 1989 ЙИЛ 22 ИЮЛДА КИРИТГАН ҚОНУН ЛОЙИҲАСИ АСОСИДА ТАЙЁРЛАНГАН.

ЛОЙИҲА

СССР Олий Совети 1989 йил 18 октябрда биринчи муҳокамада маъқуллаган

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг Қонуни

СССРДА МАҲАЛЛИЙ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ВА МАҲАЛЛИЙ ХЎЖАЛИКНИНГ УМУМИЙ АСОСЛАРИ ТЎҒРИСИДА

СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш халқнинг социалистик ўзини ўзи бошқариш системасининг бир қисми бўлиб, қишлоқ аҳоли пункти, посёлка, шаҳардаги район, шаҳар, район, область, ўлка, миллий-маъмурий тузилма аҳолисининг территорияни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, шунингдек гражданларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини амалга оширишга доир барча масалаларни мустақил ҳал этишини таъминлашга қаратилган.

I. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системаси ва принциплари

1-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системаси ва территориал асоси

1. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш совет жамияти аъзолари ўз ишларини ташкил этишининг ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий-сиёсий шакли сифатида аҳоли томонидан халқ депутатлари маҳаллий Советлари, жамоат-территориал ўзини ўзи бошқариш идоралари, маҳаллий референдумлар, гражданларнинг истиқомат жойларидаги йиғилишлари ва йиғинлари, демократиянинг ўзга шакллари орқали амалга оширилади.

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системасининг асосий бўғинидир. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системасига СССР, иттифоқдош ва автоном республикалар қонунларида белгилаб қўйиладиган доирада меҳнат коллективлари, жамоат ташкилотлари, гражданларнинг СССР ҳар бир граждани давлат ва жамоат ишларини бошқаришда иштирок этишига доир конституцион ҳуқуқларини амалга оширишлари учун зарур шароитни таъминлайдиган ташаббускор бирлашмалари ва тузилмалари киради.

2. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш маъмурий-территориал чегараларда амалга оширилади.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ички маъмурий-территориал тузилиш масалалари тегишли иттифоқдош ва автоном республика, ўлка, область, автоном область, автоном округ, республикага бўйсунувчи шаҳарнинг ваколатига тааллуқли бўлиб, ишлаб чиқариш шароитларини, ижтимоий, тарихий шароитларни, миллий хусусиятларни, шу территорияда яшовчи аҳолининг алоқалари ва муносабатларини ҳисобга олиб ҳал қилинади.

2-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш принциплари

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш халқ ҳокимиятининг қуйидаги принциплари асосида амалга оширилади:

— халқ депутатлари Советлари ва референдумлар орқали халқ иродасини рўёбга чиқариш;

— қонунийлик;

— маҳаллий ўзини ўзи бошқариш барча органларининг, шунингдек давлат бошқаруви маҳаллий идоралари ва мансабдор шахсларнинг назорат қилиниши ва аҳолига ҳисоб беришлари;

— турли даражадаги халқ депутатлари Советларининг қонунлар билан белгилаб қўйилган ваколат доирасида мустақиллиги ва бўйсунмаслиги;

— маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ишлаб чиқишда, қарорлар қабул қилишда ва уларни амалга оширишда депутатлар ва уларнинг тузилмалари, меҳнат коллективлари, жамоат ташкилотлари ҳамда гражданларнинг бошқа уюшмалари кенг иштироки;

— маҳаллий ва умумдавлат манфаатларини қўшиб олиб бориш;

— ошкоралик.

3-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларининг ваколатлари

1. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари ўз ваколатларига биноан маҳаллий аҳамиятга молик барча масалаларни ҳал қиладилар.

2. Турли поғонадаги халқ депутатлари маҳаллий Советлари ҳамда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ўзга идораларнинг ваколатлари, уларни ташкил этиш ва фаолияти тартиби ССР Иттифоқи, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг қонунлари билан белгилаб берилади.

3. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари ўз ваколатларининг бир қисмини бошқа жамоат ўзини ўзи бошқариш идораларига топшириши мумкин.

4. Қўшни территория ва бошқа территория аҳолиси манфаатига дахлдор бўлган масалалар халқ депутатлари тегишли Советлари билан биргаликда ҳал қилинади.

II. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий асослари

4-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий негизи

Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий негизини табиий ресурслар (ер, ер ости бойликлари, сув, ўрмонлар, ҳаво), тегишли территорияда хўжалик фаолиятини олиб борувчи субъектларнинг мулки, шунингдек мазкур территорияда яшовчи гражданларнинг мулки ташкил этади.

5-модда. Маҳаллий хўжалик ва унинг состави

1. Маҳаллий хўжалик территория аҳолиси коллектив мулкини (территориал коллектив мулкини) ташкил этади, бу мулкни тасарруф этиш ҳуқуқи халқ депутатлари маҳаллий Советларига биркитиб қўйилган.

2. Территориал коллектив мулки давлат, ўзга субъектлар томонидан текинга бериладиган мулкдан, шунингдек халқ депутатлари маҳаллий Советлари маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг ўзга идоралари барпо этадиган ва оладиган (сотиб оладиган) мулкдан ташкил топади.

Маҳаллий хўжалик составига объектларни текинга бериш тартиби ва уларнинг рўйхати иттифоқдош ва автоном республикалар Олий Советлари томонидан, Иттифоққа бўйсунувчи объектлар бўйича эса СССР Олий Совети томонидан белгиланади.

3. Маҳаллий хўжалик ва унинг қисмлари, коллектив мулк сифатида «СССРда мулкчилик тўғрисида», «Ер тўғрисида» СССР Қонунлари, шунингдек иттифоқдош ва автоном республикалар қонунларида белгилаб қўйиладиган чеклашлардан ташқари эркин сотиб олиниши ва сотилиши мумкин.

4. Халқ депутатлари маҳаллий Советларининг маҳаллий хўжаликни ташкил этадиган коллектив мулкини тасарруф этиш ҳуқуқини чеклаб қўйишни бевосита аҳоли жорий этади, фавқулодда ҳолларда эса иттифоқдош ва автоном республика Олий Совети жорий этади.

6-модда. Халқ депутатлари маҳаллий Советларининг корхоналар билан ўзаро муносабатлари

1. Халқ депутатлари маҳаллий Советларининг маҳаллий хўжалик составига кирмайдиган корхоналар ва ташкилотлари билан хўжалик муносабатлари шартнома асосида тузилади.

Шартнома доирасидан чиқадиган муносабатлар меҳнат коллективлари кенгашлари, ишлаб чиқаришда ўзини ўзи бошқаришнинг ўзга идоралари орқали амалга оширилади.

2. Маҳаллий хўжаликка раҳбарлик тегишли территорияда яшовчи гражданларнинг манфаатларини кўзлаб, иқтисодий, ҳуқуқий ва ташкилий усуллар билан амалга оширилади.

3. Маҳаллий хўжаликни бошқаришнинг территориал ва территориялараро, тармоқ ҳамда тармоқлараро идораларини ташкил этиш, уларнинг структуралари ва штатлари масалалари халқ депутатлари тегишли Советлари томонидан ҳал қилинади.

III. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг молиявий асослари

7-модда. Молиявий ресурслар

Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг молиявий ресурслари халқ депутатлари маҳаллий Советларининг бюджет маблағлари ва бюджетга алоқадор бўлмаган маблағлари, жамоат территориал ўзини ўзи бошқариш идораларининг маблағлари, корхоналар, муассасалар, кооперативлар ва жамоат ташкилотларининг, аҳолининг жалб этилган маблағлари, кредитлар, шунингдек бошқа манбалардан тузилади.

8-модда. Маҳаллий бюджет

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари ўз бюджетларини мустақил равишда ўзлари тузадилар ва тасдиқлайдилар ҳамда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш манфаатларини кўзлаб, уларнинг энг кам миқдорини белгилаб қўядилар. Турли даражадаги халқ депутатлари Советларининг бюджетлари мустақилдир. Маҳаллий Советларнинг бюджетни тузиш ва тасдиқлаш жараёнига юқори идораларнинг аралашувига йўл қўйилмайди.

9-модда. Маҳаллий бюджетларнинг даромадлари

1. Қуйидаги манбалардан тушадиган даромадлар маҳаллий бюджетга тўла-тўкис ўтказилади:

маҳаллий хўжалик корхоналарининг, шунингдек қўшма корхоналарнинг улардаги халқ депутатлари маҳаллий Советлари улушига мувофиқ меҳнат ресурслари ва ишлаб чиқариш фондлари учун тўловлари;

колхозлардан, ўзга кооперативлар ва жамоат ташкилотларидан олинадиган даромад солиқлари;

маҳаллий Совет территориясида яшовчи ишчилар ва хизматчилардан олинадиган даромад солиғи;

кооператив аъзолари ҳамда якка тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи шахсларнинг иш ҳақидан олинадиган даромад солиқлари;

қишлоқ хўжалик солиғи;

давлат пошлинаси, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар, якка тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланувчи шахсларнинг патент тўловлари;

халқ депутатлари маҳаллий Советлари тасарруфидаги мулкни сотиш ва ижарага беришдан тушумлар;

эгасиз ва мусодара қилинган мол-мулкни сотишдан тушган даромадлар ҳамда эгасиз омонатлар;

мажбурий ва ихтиёрий суғурта тўловларидан ажратмалар;

транспорт воситалари эгаларидан олинадиган солиқлар;

даромадларнинг бошқа манбалари.

2. Маҳаллий бюджетларга ажратмалар узоқ муддатли муқим нормативлар асосида;

кўп мақсадларга мўлжалланган табиий ресурслар учун тўловдан;

маҳаллий хўжалик составига кирмайдиган, шу жумладан иттифоққа ва республикага бўйсунувчи корхоналар фойдалари тўловларидан, шунингдек республика бюджети учун ажратиб қўйилган оборот солиғидан ва даромадлардан;

маҳаллий хўжалик составига кирмайдиган, жумладан иттифоққа ва республикага бўйсунувчи корхоналарнинг ишлаб чиқариш фондлари ва меҳнат ресурслари учун тўловдан ажратилади.

Ажратмаларнинг нормативлари халқ депутатлари юқори Советлари томонидан қуйи Советлар билан келишилган ҳолда тасдиқланади ҳамда маҳаллий бюджетлар даромадлари ва ижтимоий нормативлар структурасига қараб табақалаштирилиши мумкин.

Маҳаллий бюжетларга ССР Иттифоқи, иттифоқдош ва автоном республикалар қонунларида кўзда тутилган бошқа даромадлар ўтказилади.

3. Меҳнат ва табиий ресурслар учун тўловлар ставкалари муқаррар, узоқ муддатли бўлиб, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг Олий Советлари томонидан тасдиқланади. Бу ставкалар территориялардаги аҳолининг иш билан таъминланишига, табиий ресурсларнинг иқтисодий баҳоларига қараб табақалаштирилиши мумкин.

Корхоналарнинг тўловлари корхоналар, уларнинг филиаллари, бошқа структура бирликлари ва бўлинмалари жойидаги бюджетга тўланади. Мазкур территорияда филиали бўлган корхона фойдасидан ажратма корхонада банд бўлган умумий ходимлар сонида ана шу филиал ходимларининг салмоғига мутаносиб равишда амалга оширилади.

4. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари: ўз молиявий ресурслари ҳисобидан қуйи Советларнинг ҳамда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш бошқа идораларининг бюджетларига ажратмаларни;

корхоналар ҳамда бошқа маҳаллий хўжалик объектлари учун фойдадан олинадиган солиқ ставкаларини ва ишлаб чиқариш фондлари учун тўлов нормативларини;

маҳаллий солиқлар ва пошлиналарни белгилаб қўйишга ҳақлидирлар.

10-модда. Маҳаллий бюджетларнинг харажатлари

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари мустақил равишда:

бюджет маблағларини сарфлайдилар;

бошқарув аппаратини сақлашга харажатлар миқдорини ана шу аппарат, шунингдек халқ таълими, соғлиқни сақлаш, маданият, физкультура ва спорт, социал таъминот муассасалари ходимларининг мансаб окладлари ва тариф ставкаларига устама белгилайдилар.

Маҳаллий бюджетлар ижроси чоғида қўшимча равишда олинган даромадлар, шунингдек даромадларни ошириб бажариш ёки сарф-харажатларни тежаш натижасида даромадларнинг харажатлардан ортиқча қисми халқ депутатлари маҳаллий Советларининг тасарруфида қолади, олиб қўйилмайди ва халқ депутатлари маҳаллий Советлари ундан ўз хоҳишларича фойдаланадилар.

11-модда. Халқ депутатлари маҳаллий Советларининг бюджетдан ташқари молиявий ресурслари

1. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари бюджетдан ташқари фондларни тузишлари мумкин, бу фондларга қуйидагилар киритилади:

маҳаллий Советлар иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни ҳал этиш тадбирларини амалга ошириш ҳисобига олинган қўшимча даромадлар ҳамда тежаб қолинган молиявий ресурслар;

гражданлар, ташкилотларнинг ихтиёрий бадаллари ва эҳсонлари, аҳолининг ўзаро ихтиёрий солиғи маблағлари;

маҳаллий заёмлар ва маҳаллий пул-буюм лотереялари, ким ошди савдоси даромадлари;

корхоналар, колхозлар, ўзга кооперативлар ва бошқа жамоат ташкилотларининг ихтиёрийлик асосида жалб этилган маблағлари;

корхоналар ва ташкилотлар маҳсулот (иш, хизмат) нархини (тарифини) ошириш натижасида асоссиз равишда олган фойдаси (даромади) учун ундириб олинадиган жарималар;

атроф-муҳитни булғатганлик ва табиат ресурсларидан номақбул фойдаланганлик ҳамда табиатни муҳофаза қилиш қонунларини бошқа йўллар билан бузганлик учун жарималар, шунингдек етказилган зарарни қоплаш учун тўловлар;

халқ депутатлари маҳаллий Советлари, уларнинг идоралари маҳаллий Совет территориясида содир этилган маъмурий ҳуқуқбузарлик учун соладиган жарималар;

лимитга қўшимча меҳнат ресурсларини жалб этганлик учун корхоналарнинг тўловлари;

бюджетдан ташқари бошқа маблағлар.

2. Бюджетдан ташқари фондларнинг маблағлари банк муассасаларида очиладиган махсус счетларда сақланади, олиб қўйилиши мумкин эмас, бу маблағларни халқ депутатлари маҳаллий Советлари ўз хоҳишларига кўра сарфлайдилар.

3. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари меҳнат коллективларининг розилиги билан корхоналар, кооперативлар, бошқа жамоат ташкилотлари, аҳоли фондларининг маблағларини, шунингдек бюджет маблағлари ва бюджетдан ташқари маблағларни улушбай асосида ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфраструктураси объектларини қуриш, кенгайтириш, ремонт қилиш ва сақлашга бирлаштиришлари мумкин.

12-модда. Жамоат территориал ўзини ўзи бошқариш идораларининг молиявий маблағлари

1. Жамоат территориал ўзини ўзи бошқариш идораларининг молиявий маблағлари корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар, кооперативлар, аҳоли ихтиёрий бадаллари ҳамда эҳсонларидан, улар ташкил этган корхоналарнинг, кредитларнинг, ўтказиладиган тадбирларнинг даромадларидан ташкил топади.

2. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари ўз молиявий маблағларининг бир қисмини жамоат территориал ўзини ўзи бошқариш идораларига бериши мумкин.

3. Жамоат территориал ўзини ўзи бошқариш идоралари: ўз тасарруфидаги молиявий маблағлардан уларнинг фаолияти мақсадларига мувофиқ равишда мустақил фойдаланадилар;

банк муассасаларида пул операциялари учун счет очишга ҳақлидирлар.

13-модда. Кредит ва пул муомаласи

1. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари, бошқа маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари ўз маблағлари билан молия-кредит муассасаларини барпо этишда ва уларнинг фаолиятида қатнашишга ҳақлидирлар.

2. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари аҳоли пул даромадларининг ва харажатларининг балансларини, касса планларини кўриб чиқадилар ва тасдиқлайдилар, ўз территорияларида пул муомаласини мустаҳкамлашга кўмаклашадилар.

3. Банклар ва молия-кредит муносабатлари системаси маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқларига кафолат беради.

14-модда. Ташқи иқтисодий алоқалар

1. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари:

мавжуд валюта маблағлари ҳисобига ёки ўзгача асосда маҳсулот сотиш ва харид қилиш юзасидан чет эллик шериклар билан шартнома тузиш;

қўшма корхоналар барпо этиш, чет эллик шериклар билан биргаликда илмий, маданий ва туристик марказлар, ижтимоий соҳани ва ишлаб чиқариш соҳасини замонавий машина-ускуналар билан, уй-жой-коммунал, шаҳар хўжалигини, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини механизациялаш воситалари билан таъминлаш, уларнинг моддий базасини ривожлантириш билан боғлиқ бўлган иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорлик юзасидан бошқа ташкилотларни барпо этишда қатнашиш;

корхоналар, туристик марказлар ва кооперативлар валюта тушумларидан белгилаб қўйилган барқарор узоқ муддатли нормативлар асосида олинадиган ажратмалар, шунингдек маҳсулотларни сотишдан тушадиган валюта ҳисобига валюта фондларини барпо этиш;

чегара ва соҳил савдосини ташкил этиш ҳуқуқига эгадирлар.

2. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари ССР Иттифоқи Қонунида белгилаб қўйилган эркин фаолият зонасида ташқи иқтисодий алоқалар соҳасида бошқа ваколатларга ҳам эгадирлар.

IV. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш кафолатлари

15-модда. Территорияни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш планларини келишиб олиш

1. Тегишли территорияда табиий ресурслардан фойдаланиш, иқтисодий ва ижтимоий объектлар барпо этиш ёки уларни ўзгартиришга доир бирорта масала ҳам халқ депутатлари маҳаллий Советининг розилигисиз ҳал қилиниши мумкин эмас.

2. Корхоналар ва ташкилотлар, улар қайси идорага бўйсунишидан қатъи назар, планларнинг шунингдек тасдиқланган планга киритиладиган ўзгаришларнинг ижтимоий соҳани ривожлантириш, аҳолига хизмат кўрсатиш, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш, қурилиш, ходимларнинг сони, меҳнат ресурсларидан фойдаланиш, хом ашё ва материалларнинг маҳаллий турлари, иккиламчи ресурслар, табиатни муҳофаза қилиш, ер, сув ва ўрмонлардан фойдаланиш қисмини автоном округлар Советлари, халқ депутатлари район, шаҳар, шаҳардаги район, посёлка, қишлоқ Советлари билан мажбурий тартибда келишиб оладилар.

Мазкур тартиб бузилган тақдирда маҳаллий Советлар келишилмаган планлар юзасидан ишлаб чиқариш ишларини тўхтатиб қўйиш тўғрисида қарор қабул қилиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай қарор устидан судга шикоят қилиш мумкин.

3. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг моддий-техника таъминоти мустақил иқтисодий фаолиятни, шунингдек давлат таъминотининг мавжуд системасини ривожлантириш асосида амалга оширилади.

16-модда. Социалистик қонунийликни таъминлаш

Халқ депутатлари маҳаллий Советлари:

тегишли территорияда жойлашган корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар маъмуриятларининг ҳужжатлари қонунларга ёки Совет ўз ваколати доирасида қабул қилган қарорга зид бўлса, бундай ҳужжатларнинг амал қилишини тўхтатиб қўйишга;

табиий офат, эпидемиялар, эпизоотиялар, ёнғин юз берган ҳолларда ва жамоат тартиби бузилган тақдирда гражданларнинг шахсий хавфсизлигини таъминлаш, уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, социалистик мулкни ва ҳуқуқ-тартиботни муҳофаза қилиш юзасидан қонунларда кўзда тутилган алоҳида чораларни амалга оширишга;

қонунларда кўзда тутилган ҳолларда қарор қабул қилиб, бундай қарорларни бузганлик учун маъмурий жавобгарликни белгилашга ҳақлидирлар.

17-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш қарорларининг мажбурийлиги ва унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш

1. Халқ депутатлари маҳаллий Советлари ўз ваколатлари доирасида ўзига бўйсунувчи территорияда жойлашган барча корхоналар, муассасалар, кооперативлар, мансабдор шахслар ва гражданлар бажариши мажбур бўлган қарорлар қабул қиладилар.

Маҳаллий референдум натижасида сайловчилар қабул қилган қарор тегишли халқ депутатлари Советлари, бошқа маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари ва гражданлар учун мажбурийдир. Бундай қарорлар иттифоқдош ва автоном республикаларнинг референдумлари тўғрисидаги қонунларида кўзда тутилган тартибда бекор қилиниши мумкин.

Халқ депутатлари маҳаллий Советининг қарорини агар у қонунларга зид бўлса, фақат суд бекор қилишга ҳақлидир.

2. Юқори органлар, шунингдек маҳаллий Совет территориясида жойлашган корхоналар, муассасалар, кооперативлар ва ўзга жамоат ташкилотлари ўзларининг ғайриқонуний қарорлари ва ҳаракатлари билан аҳоли манфаатларига, маҳаллий хўжаликка, атроф-муҳитга етказган зарар учун маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари олдида жавоб берадилар, шу жумладан моддий жавобгар бўладилар.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун ССР Иттифоқи, иттифоқдош ва автоном республикалар қонунларига мувофиқ равишда судга ёки давлат арбитражига мурожаат қилишлари мумкин.

18-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларининг масъулияти

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларининг ноҳақ қарорлари ёки ҳаракатлари натижасида етказилган зарар суд орқали ундириб олинади.

19-модда. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларига кўмаклашиш вазифалари

ССР Иттифоқи, иттифоқдош ва автоном республикалар давлат ҳокимияти ва бошқаруви олий органлари, жамоат ташкилотларининг умумиттифоқ ва республика идоралари маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларига ёрдам беришга, ўз фаолиятларида уларнинг мурожаатлари ва таклифларини кўриб чиқиш ва ҳисобга олишга, бу мурожаат ва таклифларни кўриб чиқиш натижаларини маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идораларига ва аҳолига маълум қилишга мажбурдирлар.

СССР Олий Совети халқ депутатлари Советларининг иши, бошқариш ва ўзини ўзи бошқаришни ривожлантириш масалалари комитетининг раиси Н. Д. ПИВОВАРОВнинг СССР Олий Совети сессиясида 1989 йил 18 октябрда қилган доклади

Ҳурматли депутат ўртоқлар!

СССР Олий Совети халқ депутатлари Советларининг иши, бошқариш ва ўзини ўзи бошқаришни ривожлантириш масалалари комитети «СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари тўғрисида»ги СССР Қонуни лойиҳасини бугун тақдим этмоқда, бу Қонуннинг қабул қилинишини бутун мамлакат ва айниқса 50 мингдан кўпроқ маҳаллий Советлар ва уларнинг 2 миллион халқ депутатлари кутмоқда.

Маҳаллий ҳокимият органларининг ролини ошириш тўғрисида аввал ҳам кўпгина баландпарвоз ва эътиборли сўзлар айтилган эди. Биз ҳаммамиз Советларнинг ролини ошириш юзасидан кўпгина қарорлар қабул этилганининг шоҳидимиз. Бироқ ўша қарорларнинг бирортаси ҳам тўла-тўкис амалга оширилмади. Аввало уларда Советлар амалий ҳокимиятининг воситаси кўзда тутилмагани учун шундай бўлди. «Улар воситаларни жалб этишлари мумкин», «ғамхўрлик қилишга мажбурлар», «фаол қатнашишлари керак», «планларнинг лойиҳаларига таклифлар киритиш ҳуқуқига эгадирлар» деган ва шунга ўхшаш дабдабали истаклар амалий ҳокимиятни бермайди, албатта.

Ўша қарорларга Советларга раҳбарлик қилишнинг маъмурий-тазйиқ ўтказиш усуллари асос қилиб олинган эди. Ҳолбуки, Советлар ўз табиатига кўра кенг демократия ва ошкоралик органларидир.

Фақат ўзини ўзи бошқариш ва хўжалик ҳисоби принципларигина реал ҳокимиятнинг асоси бўлиб қола олишини кундалик турмуш бизга кўрсатиб турибди. Аҳоли меҳнати ва унинг турмушини таъминлашнинг барча масалаларини ҳал қилиш учун Советлар зарур моддий ва молиявий воситаларга эга бўлишлари керак.

Ҳозир эса давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг, айниқса бу органлар қуйи бўғинларининг ҳуқуқсизлиги ҳаммага маълум бўлган, очиқ-равшан кўриниб турган фактдир. Катта ва кичик ишларда Советлар моддий жиҳатдан министрлик ва идораларга, ўз территориясида жойлашган корхона ва ташкилотларга қарам бўлиб қолганлар. Пулни ким тўласа, ишни ҳам ўша буюриши маълумку, ахир.

Ҳокимият органлари системаси сифатида Советлар партия комитетлари олдидагина эмас, хўжалик ташкилотлари олдида ҳам иккинчи даражали бўлиб қолдилар.

Шаҳар аҳолисини кўпайтирувчи база бўлмиш корхоналар ҳозирча шаҳарларни ва ишчи поселкаларини ривожлантириш ҳамда ижтимоий жиҳатдан ободонлаштириш манбаи бўлиб қолганлари йўқ. Бу эса ҳамма учун равшан бўлган ғалати ҳолатга олиб келди: территориянинг саноати нақадар кўпроқ ривожланган бўлса, унинг ижтимоий соҳаси нисбатан шу қадар ночор бўлаверди. Аммо бу — ишнинг бир томони. Хўш, ўз территориясида ҳеч қандай корхоналар бўлмаган Советнинг аҳволи қандай бўлади?

Регионларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш масалалари юзасидан чиқарилган деярли ҳамма йирик қарорлар Советларнинг иқтисодий негизини мустаҳкамлашга оид бирон-бир амалий чора-тадбирлар билан мустаҳкамланмаганлиги эса вазиятни баттар мушкуллаштирар эди.

Советларнинг бюджетлари заифлашиб қолар эди. Масалан, ҳозирги вақтда барча маҳаллий бюджетлар СССР давлат бюджети ҳажмининг 15 процентига ҳам етмайди, қишлоқ Советларининг бюджетлари эса 0,8 процентдан ошмайди. Ҳозир 44 мингта қишлоқ Советининг территориясида мамлакат бутун аҳолисининг учдан бир қисми яшаб турган бир пайтда мана шундай аҳвол вужудга келган. Кейинги 15 йил

(Давоми учинчи бетда).

СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари тўғрисидаги Қонун лойиҳасига таклифлар ва мулоҳазалар киритиш тартиби тўғрисида

АХБОРОТ

СССР Олий Совети Президиумининг «СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари тўғрисидаги Қонун лойиҳасига таклифлар ва мулоҳазаларни умумлаштириш ишларини ташкил этиш ҳақида»ги қарорига мувофиқ иттифоқдош ва автоном республикалар Олий Советларининг Президиумларига, халқ депутатлари маҳаллий Советларига мазкур таклифлар ва мулоҳазаларни умумлаштиришни таъминлаш топширилди.

Белгилаб қўйилдики, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг Олий Советлари Президиумлари, автоном областлар халқ депутатлари Советларининг ижроия комитетлари (РСФСРда — автоном республикалар Олий Советларининг Президиумлари, халқ депутатлари ўлка ва область Советлари, автоном область ва округ Советлари ижроия комитетлари), марказий матбуот органлари, радио ва телевидение умумлаштирилган маълумотларни СССР Олий Советининг халқ депутатлари маҳаллий Советларининг иши, бошқариш ва ўзини ўзи бошқаришни ривожлантириш масалалари комитетига юборадилар.

СССР Олий Совети халқ депутатлари Советларининг иши, бошқариш ва ўзини ўзи бошқаришни ривожлантириш масалалари комитетининг раиси Н. Д. ПИВОВАРОВнинг СССР Олий Совети сессиясида 1989 йил 18 октябрда қилган доклади

(Давоми. Боши иккинчи бетда).

мобайнида салкам 100 мингта қишлоқ аҳоли пункти йўқ бўлиб кетганлигини айни шу сабаб билан изоҳлаш мумкин. Иш шунга бориб етдики, баъзи республикаларда аслида қишлоқ ижроия комитетларининг штатли ходимларини сақлаш харажатлари қишлоқ бюджетлари харажатларининг деярли бирдан-бир моддаси бўлиб қолди, штатдаги ходимларнинг сони эса ҳозир атиги 2—5 кишидан иборат, муҳтож киши эса ҳар нарсага рози бўлавериши маълум.

Кўпгина қишлоқ Советлари амалда колхоз ва совхозларнинг қўшоғига айланиб қолганлар. Улар маҳаллий турмушнинг бирон-бир масаласи юзасидан қарор қабул қилишга қодир эмаслар. Уларнинг ваколатлари, шу жумладан ердан фойдаланиш масалаларидаги ваколатлари қоғоздагина қолиб кетмоқда. Шу боисдан ҳам бир қанча жойларда қишлоқ Советларини сақлаб қолиш мақсадга мувофиқми ёки йўқми деган масала хусусида мунозара авж олиб кетди.

Ижтимоий муаммоларни пул билан ва моддий жиҳатдан таъминлашнинг мамлакатда вужудга келган қолдиқ принципи қуйи ҳокимият органларига айниқса қаттиқ таъсир қилиб, марказий органларнинг уларга нисбатан иккинчи даражали бўғин деб қараётганликларини кўрсатиб турибди. Қишлоқ Советлари ижроия комитетларининг иши учун тузукроқ шароит яратиб бериш тўғрисидаги қарорлар йигирма йилдан буён бажарилмаяпти. Бу Советларнинг учдан бир қисмидан кўпроғи ноқулай, кўпинча авария ҳолатидаги биноларда жойлашган. Уларни транспорт билан, ташкилий техника ва шу кабилар билан таъминлаш бир ёқда турсин ҳатто ёзув машинкалари билан таъминлаш масалалари ҳам ҳал этилмаяпти.

Маҳаллий бюджетларни шакллантириш принципининг ўзи тескари тарзда қурилган. Территорияда ундириб олинган тўловлар юқори бюджетларга бориб тушади. Сўнгра бу тўловларнинг бир қисми кўпинча эгасиз ҳолда ўша территорияларнинг ўзи бўйича тақсимланади. Аҳолидан олинадиган даромад солиғи ҳамма миқдорининг ярмиси эса умуман Иттифоқ бюджетида қолиб кетади ва унинг умумий ҳажмига қўшилади, унинг атиги учдан бир қисмигина шаҳарлар, районлар, қишлоқ Советларининг бюджетларига етиб келади.

Шу ўринда, «отангга бор, онангга бор» деган мақол эсингга тушади. Маҳаллий органлар ишлаб, маблағ топиш имкониятларини қидириш ўрнига ўзларининг бутун куч-ғайратларини Москвадан ва республика пойтахтларидан маблағ ундиришга сарфлашга мажбур бўладилар.

Дарвоқе, шаҳар ва қишлоқлардаги санитария ҳолатининг ёмонлиги учун, атроф-муҳитни булғатганлик учун, маъмурий қонунбузарликлар учун олинадиган ҳамма жарималар маҳаллий бюджетда қолдирилса ва ўша шаҳар ҳамда районларда бу соҳадаги аҳволни яхшилаш учун ишлатилса бўлмасмикан.

Шундай бир мисол келтираман: Нью-Йорк шаҳрининг бюджетига ҳар йили автомобилларни жойлаштириш қоидасини бузганлик учунгина олинган 177 миллион доллардан кўпроқ маблағ тушади, Гонконгда эса бизнинг телевидениемиз хабар қилишича, фаррошларнинг ярмидан кўпроғи санитария қоидаларини бузганлик учун олинадиган ва бюджетга тушадиган жарималар ҳисобига сақланар экан.

Бизда эса кундалик масалаларни ҳал этишда маҳаллий Советлар ва уларнинг ижроия комитетлари кўпинча ободончилик, сув таъминоти, ижтимоий-маданий объектлар қуриш ва уларни ремонт қилиш каби масалаларда илтимос қилувчилик ролини ўйнамоқдалар. Шаҳар атрофи зоналаридаги қишлоқ Советларида айниқса оғир аҳвол вужудга келган, бу жойлардаги катта ёшли аҳолининг деярли ҳаммаси шаҳар корхоналарида ишлайди, бу корхоналар эса ўз ходимлари яшаб турган аҳоли пунктларини ободонлаштиришни хаёлга ҳам келтирмайди. Район қарамоғидаги кўпгина шаҳарлар ачинарли, ночор аҳволда турибди, деса бўлади.

Халқ депутатлари Советлари системасида демократик марказчилик принципи кўпданоқ ўзгариб, марказчиликка ва юқори советларнинг, министрликлар ва идораларнинг буйруқбозлигига айланиб кетганлиги ҳам ҳозир равшан кўриниб турибди. Бу нарса бир қанча ҳолларда ҳатто қонунларда ҳам мустаҳкамлаб қўйилган. «Куч бор-у, ирода йўқ» деган матал бу масалада жуда ўринлидир.

Маҳаллий Советлар ўз территориясидаги корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий фаолияти натижаларига таъсир ўтказишнинг амалий воситаларидан маҳрум этилган, улар баъзан аҳолининг турмуши негизларинигина эмас, шу билан бирга СССР Конституциясида эълон қилинган «СССРда бутун ҳокимият халқникидир. Халқ давлат ҳокимиятини СССРнинг сиёсий негизини ташкил этган халқ депутатлари Советлари орқали амалга оширади. Давлатнинг бошқа ҳамма органлари халқ депутатлари Советлари назорати остида ишлайди ва уларга ҳисоб бериб туради» деган принципларни ҳам қўпорадиган тор худбинлик, маҳкамачилик манфаатлари рўёбга чиқишига қарши туришга қодир эмаслар. Конституцияга тўғри ёзилган. Бундан яхшисининг кераги ҳам йўқ. Аммо амалда ҳамма иш бундай эмаслиги ачинарлидир.

Ўртоқлар!

Жойлардаги ҳокимият органлари бир қанча муаммоларда нақадар ҳуқуқсизлиги фактига эътиборингизни яна бир бор тортиш учун айтилган бу гаплар етарли эмас, деб ўйлайман. Кузбасс ва Донбассда, бошқа регионларда яқинда бўлиб ўтган воқеалар, иш ташлаш натижасида маҳаллий ҳокимият айрим органларининг раҳбарлари аслида ишдан четлаштириб қўйилганлиги халқнинг иродасини ифодалайдиган, халқ депутатлари Советларининг тўла ҳокимиятини таъминлайдиган принципиал янги қонунларни зудлик билан қабул этиш жуда зарурлигидан яна бир марта далолат бериб турибди.

СССР Министрлар Совети таклиф этган «СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари ҳақида»ги СССР Қонуни лойиҳаси бизнинг назаримизда, маҳаллий ҳокимият органларининг роли ва аҳамиятини қайтадан идрок этиш йўлида қўйилган катта қадамдир.

Комитет Қонун лойиҳасига асос қилиб олинган ва:

маҳаллий Советларнинг етакчилик ролини таъминлаб, ўзини ўзи бошқариш органларининг тузилаётган тўлақонли системаси орқали аҳолининг юксак ижтимоий фаоллигига эришишга;

регионлар экономикасини бошқаришнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларини маҳаллий хўжаликни ривожлантиришга, территориал имкониятлар ва ресурсларни хўжалик оборотига киритишга қизиқтирадиган хўжалик ҳисоби принципларидан фойдаланишни ўз ичига оладиган самарали механизмини вужудга келтиришга;

маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари, гражданларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари рўёбга чиқишига ишончли кафолот беришига қаратилган асосий мақсад ва йўл-йўриқларни тўла-тўкис қўллаб-қувватлайди.

СССР Министрлар Совети тақдим этган Қонун лойиҳасига бу масалаларни ҳал қилиш учун негиз солинган. СССРнинг барча халқ депутатларига, иттифоқдош ва автоном республикалар Олий Советларининг Президиумларига, ўлка ва область Советларининг ижроия комитетларига юборилган бу лойиҳа етилган муаммоларни ҳал қилишнинг энг мақбул йўлларини коллектив бўлиб қидириш ишини бошлаб берди.

Бироқ комитетимизнинг аъзолари бутун диққат-эътиборни ҳукумат тақдим этган лойиҳанинг афзалликларига эмас, балки унинг заиф жиҳатларига қаратдилар. Бу жиҳатлар шундан иборатки, лойиҳада асосий концепциялар пишиқ-пухта ишлаб чиқилмаган, унинг бир қанча таърифлари дабдабабозликдан иборат ва конкрет эмас. Қонун лойиҳасида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш соҳасидаги муносабатлар ҳаддан ташқари батафсил белгиланган, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг ҳуқуқ доираси асоссиз равишда чекланган. Унда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий асоси, маҳаллий хўжалик каби кўпгина энг муҳим тушунчалар етарли равишда аниқ таърифлаб берилмаган.

Маҳаллий бюджетнинг мустақиллиги тўғрисидаги қоида, бизнинг назаримизда, янада аниқроқ баён этилиши лозим эди. Советларнинг тўла ҳокимиятини таъминлаш учун маҳаллий Советларнинг бюджетларига даромадларнинг қатъий бириктирилган манбаларини киритиш масаласини кўриб чиқиш, турли поғоналардаги Советлар бюджетларининг даромадларини шакллантириш манбаларини аниқ-равшан белгилаб қўйиш лозим.

Лойиҳага территориянинг манфаатлари ҳимоя қилинишига кафолат берадиган ҳуқуқий дастур асос қилиб олиниши, экологик хавфсизлик қоидалари бузилган тақдирда иқтисодий жазо чоралари кўрилишини белгилаш зарур. Шу мақсадда комитет СССРнинг барча халқ депутатларига мурожаат этиб, ўз таклифларини юборишни илтимос қилди. Ҳозирги вақтгача СССР халқ депутатларидан, республика ва маҳаллий Советлар органларидан, илмий коллективларидан, сайловчиларнинг уюшмаларидан келган юзлаб таклифлар таҳлил этиб чиқилди. Депутатлардан олинган таклифларнинг ўзи мана шу тўрт жилдни ҳосил қилди.

Комитет томонидан қўшимча равишда ишлаб чиқилган лойиҳа дастлабки матнга мантиқан мос бўлиб тушади ва аввало қонуннинг асосий мақсадини концепция жиҳатидан равшанлаштиришни ифодалайди.

Бунда биз шунга асосланиб иш тутдикки, модомики биз бутун демократик дастурни обдон даволашга киришаётган эканмиз, аввало жойлардаги ҳокимиятни Советларга топширишнинг, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни барқарор шаклларда вужудга келтиришнинг бутун жараёнини аниқ-равшан тасаввур этишимиз, Советлар ҳокимияти ҳам, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ҳам рўёбга чиқиши учун, янгиланган социализм жамиятининг демократик ташкилотининг энг муҳим белгилари бўлиб қолиши учун зарур бўлган ҳамма кафолатларни кўришимиз лозим эди. Қуйи Советларнинг тўла ҳокимиятини маҳаллий ўзини ўзи бошқаришга айни вақтда йўл очмай туриб таъминлаш мумкин, деган фикрдан воз кечиш пайти келди. Чунки маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ваколатли ва бевосита демократия барча шаклларининг узвий бирикмасидир.

Очиғини айтиш керакки, марказда ҳам, республикаларда ҳам, жойларда ҳам бевосита демократиянинг ҳар қандай кўринишларини ҳокимият органларининг қўшимча бир воситаси деб, мажбурий бўлмаган, иккинчи даражали бир нарса деб-гина тушунишга интилиш давом этиб келмоқда. Бу — территориялардаги ижтимоий муносабатларни демократик негизда қайта қуришга қаршилик қилишдан бошқа нарса эмас. Шаҳар ва қишлоқларда бизга тўла ҳокимиятли Советлар керак. Лениннинг фикрича, фақат «жонли куч»гина Советларга ҳокимиятни бериши мумкин.

Амалиёт ҳозирнинг ўзидаёқ кўрсатиб турганидек, қуйи территория ячейкаларида яшаётган гражданлар ана шундай кучдир. Уларнинг территория коллективларига уюшувини қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш лозим бўлади, дарҳақиқат булар қишлоқ ва шаҳардаги ўзини ўзи бошқарувининг ижтимоий негизи бўлиши лозим. Тегишли территория равнақининг энг муҳим масалалари ҳал этиш учун ана шу коллективларга уларнинг йиғилишларига, шунингдек маҳаллий референдумларига берилиши мумкин. Территориялар коллективларининг таркиб топиши билан маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг асосий бўғинлари сифатида қишлоқ ва шаҳар Советларининг роли ва масъулияти ортиб бораверишн табиийдир.

Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш вазифасини энг самарали тарзда ҳал этиш, яъни унинг ишончли моддий-молиявий базасини бунёд этиш учун шарт-шароит яратиш принципиал янгича ёндашувларни талаб этади. Бу ўринда гап, аввало, фақат маҳаллий Советдагина эмас, қишлоқ Совети, посёлка, шаҳар Совети доирасида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш бутун системасининг молиявий негизи бўлган маҳаллий бюджетни янгича тушуниб олиш ҳақида бормоқда. Умумжаҳон амалиёти тасдиқлаб турганидек, бу бюджетни вужудга келтириш учун барча хўжалик ташкилотлари ва гражданлар томонидан умумдавлат ва маҳаллий характердаги тегишли солиқларни шу бюджетга тўлаш мақсадга жуда мувофиқдир.

Бизда тарихан бошқача практика таркиб топди, ҳозир қишлоқ ва шаҳарларимизнинг кўримсизлиги, одамлар турмушидаги камчиликлар шундан эмасмикан. Корхоналар ҳам, гражданлар ҳам тўлаётган солиқлар аввало маҳаллий бюджетга тушадиган бўлса одамлар ўз уйлари, кўчалар ва шаҳарнинг аҳволи ўз меҳнатларига боғлиқ эканлигини, худди шу кишилар ўзларига хизмат кўрсатаётган аппаратни маблағ билан таъминлашаётганини билиб оладилар. Шундай қилинса ўзига талаб ҳам, аппаратдан сўраб суриштириш ҳам бошқача бўлади.

Биз тутаётган йўл эса бир қадар нобопроқ. Аҳолидан олинаётган солиқлар бюджетга тушади, шу бюджет ҳисобидан ишлаб чиқариш маблағ билан таъминланади, кейин эса биз ишлаб чиқаришдан ана шу пулларни олиб территорияни ривожлантирмоқчи бўляпмиз.

Территориал коллективларда барча маҳаллий ишларга жонкуярлик бўлиши керак. Аммо фақат даъватлар билангина жонкуярлик пайдо бўлиб қолмайди. Шунинг учун ҳам ана шу коллективларга ўз мулкига эга бўлиш имкониятини бериш тўғрисидаги таклифлар асосли таклифлардир. Маҳаллий хўжалик объектлари, гражданларнинг меҳнати ва бадаллари эвазига, меҳнат коллективлари ва жамоат ташкилотларининг ўз ихтиёри билан иштироки эвазига вужудга келадиган молиявий маблағлар шу мулкнинг объектлари бўлиши мумкин.

Қуйи территориал ячейкаларда маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни таркиб топтириш район, область, ўлка сингари йирик маъмурий территориал бирликларнинг ролига ҳам қайта баҳо беришни талаб қилиши табиийдир. Советлар ўзаро алоқаларининг қонун йўли билан белгилаб қўйилган иқтисодий негизни сақлаб қолиб, юқори Совет органларининг қуйи Совет органларига илгаригидек раҳбарлигидан воз кечиш талаб этилади. Акс ҳолда маҳаллий ўз-ўзини бошқариш ҳали оламга келмасданоқ ҳар қандай юқоридаги идоралар томонидан эзиб қўйилиши мумкин.

Ишнинг моҳияти шундаки, бошқарувнинг юқоридаги бўғинлари қуйи бўғинларнинг ташаббуси ва қарори билан бунёд этилсин, «Юқорига» эса «қуйида турувчилар» учун зарур бўлган, лекин улар самарали тарзда амалга ошира олмайдиган юмушларгина берилиши керак. Фақат шундай ёндашув бўлсагина, маъмурий бошқарув аппарати амалда халқ хизматида бўлади.

Агар территориялар манфаатлари муҳофаза этилмаса, демакки, барча совет гражданларининг манфаатлари идоралар даражасидан қатъи назар ҳар қандай юқори маҳкамалар зуғумидан муҳофаза этилмаса, агар маҳаллий ўз-ўзини бошқаришга зарур сиёсий-ҳуқуқий мақом ва самарали хўжалик юритиш дастури берилмаса биз жойларда чинакам халқ ҳокимиятини тиклаш вазифасини ҳал эта олмаймиз.

Қатъий қонуний кафолатлар, аввало конституцион кафолатлар бўлмаса, жамоатимиз турмушидаги ана шу янги бўғин сиёсий системада ўзига муносиб мавқени эгаллай олмайди. «Маҳаллий ўз-ўзини идора қилиш муассасаларига бериладиган ҳуқуқ ва ваколатлар доираси ҳақида марказий парламент қонун чиқариши лозим... Бошқача тартиб бўлиши мумкин ҳам эмас», — деб таъкидлаган эди В. И. Ленин. Эндиликда эса, СССР халқ депутатлари — ўртоқлар, бу сиз билан бизнинг вазифамиздир. «СССРда ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари тўғрисида»ги қонун ижтимоий ҳаётни бундан буён ҳам демократиялашнинг таъсирчан воситаси бўлиши учун биз имкони бўлган барча ишларни қилишимиз шарт. Ўз мазмунига кўра, бу қонун шундай ҳужжат бўлиши керакки, министрликлар ва бошқа органларда уни «тузатишга» имкон бўлмасин, у барча соғлом ижтимоий манфаатларни ифода этиш ва ҳисобга олиш учун реал шарт-шароитлар яратиб берсин.

Биз комитетда чет эл тажрибасига тааллуқли материалларни ўрганишга ҳаракат қилдик. Ҳозирги вақтда жаҳондаги аксарият ривожланган мамлакатлар учун ҳокимиятни маҳаллийлаштириш, бошқарув ва ўзини ўзи бошқарувнинг маҳаллий органларини мустаҳкамлаш хос бўлиб турибди.

Чет эл тажрибаси шундан далолат бермоқдаки, Финляндия, Швейцария, Англия, ёки Франция бўлсин, Хитой, Нидерландия ёки Италия бўлсин, — деярли барча мамлакатларда ўз ички муаммоларини ҳал этишда, регионал жамоат муассасалари ролини ошириш, территориялар иқтисодиятига эътиборни кучайтиришда коммуналар, уездлар, округлар, вилоятлар, кантонлар ва регионларнинг ваколатларини кенгайтириш тугалланди ёки шу жараён давом этмоқда. Маҳаллийлаштириш 70-80 йилларда кўпгина мамлакатларда регионал сиёсат янги босқичининг асосий йўналиши бўлиб қолди.

Мисол учун Францияни оладиган бўлсак, бу мамлакатда маҳаллий ўзини ўзи бошқарув батамом марказий ҳукумат раҳбарлигидадир. Лекин бу ерда ҳам 1982 йилдаёқ «Коммуналар, департаментлар, регионлар ҳуқуқлари ва эркинликлари тўғрисида» қонун қабул қилинган эди, 1983 йилда эса қўшимча қонун билан маҳаллий органлар ва давлат ўртасидаги ваколатларни аниқ белгилаб қўйиш принциплари ва тартиби белгиланди.

Бугун эса биз иттифоқдош республикалардаги ўзини ўзи бошқариш муаммолари юзасидан Қонун лойиҳаларини тайёрлаш фаолияти тажрибасини ҳам ўрганганимиздан кейин «Умумий асослар» статусида рўёбга чиқаётган умумиттифоқ қонунига нисбатан қўйиладиган талаблар яна ҳам тушунарли бўлиб қолди.

Бундай қонун концепцияси (бу комитетнинг ҳам умумий фикри) назаримизда қуйидагичадир:

1. Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқи яшовчилар ҳамжамиятига (территориал коллективга) тааллуқли бўлиб, ваколатли органлар, бошқа маҳаллий ўзини ўзи бошқариш идоралари орқали, зарур ҳолларда эса маҳаллий референдумлар ўтказиш йўли билан амалга оширилади. Сайлаб қўйиладиган органлар ўз структурасини ва иш тартибини ўзлари белгилайдилар, ўзларининг ваколатларига кирадиган ҳар қандай қарорларни қабул қилиш батамом уларнинг ўз ихтиёридадир. Фақат қонунни бузадиган қарорларгина бекор қилиниши мумкин.

2. Янги тузилмаларга раҳбарлик фақат қонун йўли билангина амалга оширилиши мумкин. Бунда область даражасидаги бошқарув органлари юқори органлар сифатида эмас, балки айрим шаҳарлар, районлар, аҳоли пунктлари имкониятлари кўтармайдиган вазифаларни ҳал этишда мувофиқлаштирувчи вазифасини ўтайдилар. Шунингдек улар ҳузурида мутахассислар аппарати бўлгани туфайли хизмат кўрсатадиган ва умумдавлат бошқарув вазифаларини бажарадиган ташкилотлар вазифасини ҳам ўтайдилар.

3. Ўзини ўзи бошқариш системасининг иқтисодий базасини таъминлаш зарур. Территория аҳолисининг ва шу территориядаги тузилмаларнинг коллектив мулки бўлган маҳаллий хўжаликни бунёд этиш мўлжалланмоқда. Бунда молиявий жиҳатдан тартибга солиб туриш системаси ўзини ўзи бошқариш маҳаллий органларининг ўз хўжалик ва саноат-савдо-сотиқ фаолиятини рағбатлантириш керак.

Турмуш бизга шундан далолат бериб турибдики, территорияларни ижтимоий жиҳатдан ривожлантириш учун маблағ қидиришда маҳаллий ўзини ўзи бошқарув ваколатларини кенгайтиришдан қўрқмаслик керак, фақат бир нарсадан — ҳокимият зуғуми ҳозир мавжуд бўлган кабинетлардан маҳаллий Советларнинг кабинетларига ўтишидан қўрқиш керак.

Агар лўнда қилиб айтадиган бўлсак, қонун лойиҳаси янги матнини сизнинг эътиборингизга ҳавола қилиш олдидан комитетимиз амал қилган дастур ана шудир, мазкур лойиҳанинг ўзи эса СССР халқ депутатларидан ва жойлардан тушган барча таклифларни таҳлил этиш ва умумлаштириш, бошқа давлатларнинг тажрибасини ҳисобга олиш натижасида таркиб топди.

Хуллас, янги таҳрирда тақдим этилаётган лойиҳанинг конкрет хусусиятлари нималардан иборат?

Бу хусусият, аввало, қуйидаги тезисни изчиллик билан тасдиқлашда намоён бўлмоқда: ушбу қонун лойиҳасида ҳақиқатдан ҳам маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликни ташкил этишнинг умумий негизлари баён этилган, унда иттифоқдош ва автоном республикаларнинг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган аксарият масалаларни ҳал этишнинг шакл ва усулларини уларнинг ўзи белгилашидан иборат суверен ҳуқуқларини эътироф этиш ифодаланган. Тақдим этилган лойиҳада ҳақиқатан ҳам умумий ёндашувларни талаб этадиган қоидаларгина қолдирилган (моддалар сони 29 тадан 19 тага камайтирилган). Бу СССР халқ депутатларидан В. Н. Лопатин, И. В. Прудников, С. Л. Хариф, А. К. Осипов ўртоқларнинг ва бошқа бир қанча депутатларнинг таклифларига, Сибирь шаҳарлари уюшмаси, Ульяновск шаҳридаги шаҳар сиёсий мунозара клуби ижтимоий-ҳуқуқий секцияси фикрига монанддир.

Комитет маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системаси тушунчасига принцип жиҳатидан янги позициялардан ёндашди. Ҳаётнинг ўзи ана шу системага кирадиган субъектлар доирасини тубдан кенгайтиришни талаб қилмоқда. Бизнинг чуқур эътиқодимизга кўра, ҳозирнинг ўзидаёқ маҳаллий ўзини ўзи бошқариш системаси тушунчаси халқ депутатлари маҳаллий Советларини ҳам, меҳнат коллективлари ҳамда жамоатчилик ташкилотларини ҳам, гражданларнинг бирлашмалари, тузилмалари ва ҳаракатларини ҳам, СССР ҳар бир гражданининг давлат ва жамоат ишларини бошқаришдаги иштирокининг Конституцияда белгилаб қўйилган ҳуқуқларини амалга ошириш учун зарур шарт-шароитларни таъминлайдиган территориялардаги ижтимоий ўзини ўзи бошқариш органларини ҳам бирлаштиради. Лойиҳада маҳаллий ўзини ўзи бошқарув амалга ошириладиган чегаралар тўғрисидаги нормалар бошқача талқин этилган.

Тақдим этилаётган лойиҳада маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг асосий принципларидан бири сифатида турли даражалардаги халқ депутатлари Советларининг мустақиллиги улар учун белгиланган қонуний компетенция доирасида маҳкамлаб қўйилган. Бу бир даражадаги маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг бошқа даражадаги ўзини ўзи бошқаришдан нисбатан мустақиллигининг эътироф этилишини англатади. Қонун чиқарувчи орган — иттифоқдош ва автоном республикаларнинг Олий Советлари маҳаллий ўзини ўзи бошқариш қуйи органларини бошқарув юқори органларининг ўз ҳукмини ўтказишидан муҳофаза қилишлари керак.

СССР Олий Совети аъзоларига тақдим этилаётган лойиҳада маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий базаси тушунчаси яна ҳам кенгроқ умумлаштирилган тарздадир. Бизнинг фикримизча, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий базаси табиий ресурслар (ер, ер бағри, сув, ўрмон, ҳаво муҳити) тегишли территорияда хўжалик фаолияти юритаётган субъектларнинг мулки, шунингдек, ана шу территорияда яшаётган гражданларнинг мулкидан иборат.

Айтилганлардан ер, сув, корхоналар ва гражданларнинг мулкини батамом ва сўзсиз маҳаллий ўзини ўзи бошқарувнинг мулкига ўтказиш назарда тутилмоқда, деган маъно чиқмайди. Бунда гап фақат маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг иқтисодий базаси мазкур территорияда мавжуд бўлган мулкнинг барча турларидан таркиб топиши ҳақида бормоқдаки, мулкнинг ана шу турларидан маҳаллий бюджетларга ёки бюджетга дахлдор бўлмаган фондларга у ёки бу тўловлар тушади.

Лойиҳага территориал коллективлар деган янги тушунча киритилган. Бу — маҳаллий ва умумхалқ манфаатларини бирга қўшиб олиб бориш негизида ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий вазифаларни ҳал этишни таъминлайдиган ўз компетенциясига ва мустақил жавобгарлигига эга бўлган ўзини ўзи бошқарадиган социалистик ҳамдўстликдир.

Тақдим этилаётган лойиҳада маҳаллий хўжаликнинг бошқача талқини баён этилган. Маҳаллий хўжалик территория аҳолиси коллектив мулкига (территориал коллективнинг мулкига) киритилганки, маҳаллий Советлар бу мулкни тасарруф этиш ҳуқуқига эгадир.

Бизнинг фикримизча, халқ қўлидаги ҳокимият унинг қўлидаги мулкка асосланиши, реал моддий негизга эга бўлиши керак.

Территориядаги коллективнинг мулки давлат томонидан, бошқа субъектлар томонидан текинга бериладиган мулкдан, шунингдек, маҳаллий Совет, маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг бошқа органлари яратадиган ва сотиб оладиган мулкдан таркиб топиши керак, деб мўлжалланмоқда.

Маҳаллий Советларнинг маҳаллий хўжалик составига кирмайдиган корхоналар ва ташкилотлар билан хўжалик муносабатлари шартнома негизига қурилади, деб белгилаб қўядиган қоида, бизнинг фикримизча, муҳим қоидадир. Ушбу муносабатлар тазйиқ ўтказишга эмас; балки иқтисодий принципларга асосланадиган шерикчилик муносабатлари бўлиши керак.

«Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг молиявий асоси» бўлимида жиддий ўзгаришлар рўй берди. Бу ўринда юридик нормаларни қўллашга уриниш бўлди, мазкур нормалар маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларига хўжалик ҳисоби принципларида аҳолининг эҳтиёжларини қондириш юзасидан нормал мустақил иқтисодий фаолиятга кафолат беришлари керак. Масалан, СССР халқ депутатларидан В. Г. Ковалев, Г. А. Разбивная, И. А. Толстоухов, С. Г. Шапхаев таклифларида, Новгород, Кемерово, Винница, Курган, Омск, Пенза, бошқа бир қанча ўлка ва область Советларининг ижроия комитетлари таклифларида шундай истак билдирилган эди.

Биз, гарчи қонунда ортиқчадек туюлса ҳам, лекин лойиҳада асослаб берилган бўлимни анча конкретлаштирдик, энди шу лойиҳа солиқ солиш системаси тўғрисидаги қонуннинг йўқлиги шароитида тақдим этилмоқда.

Биз нимага интилаётганимизни кўрсатмоқчи бўлдик, назаримизда, Советларнинг моддий-техника базасини ҳақиқатда ҳам мустаҳкамлашга олиб келадиган йўлни кўрсатмоқчи бўлдик.

Солиқ солиш тўғрисидаги қонун қабул қилингандан кейин мазкур қонун иккинчи бор муҳокама қилинади ва шунга яраша лойиҳамиздан ортиқча конкретлаштириш чиқариб юборилади.

Маҳаллий Советлар ўз бюджетларини мустақил ишлаб чиқиши ва тасдиқлаши ҳамда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш манфаатлари йўлида бу бюджетнинг энг кам миқдорини белгилаши, турли даражалардаги Советларнинг бюджетлари мустақиллиги, юқори органларнинг маҳаллий Советлар бюджетларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш жараёнига аралашишига йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги фикр лойиҳада мустаҳкамлаб қўйилган.

Маҳаллий Совет территориясида яшаётган ишчи ва хизматчиларнинг даромад солиғини тўла ҳажмда маҳаллий бюджетга ўтказиш нормасини комитет принципиал муҳим деб ҳисоблайди. Назаримизда, худди ана шундай тадбир хўжалик потенциали заиф ривожланган кўпгина шаҳарлар, поселкалар ва қишлоқ Советларини юксалтиришга ёрдам беради.

Биз маҳаллий бюджетларнинг харажатлари хусусида ҳар қандай чеклашларни бекор қилишни таклиф этмоқдамиз, фикримизча, маҳаллий Советлар бюджет маблағларини мустақил сарфлашга, бошқарув аппаратини сақлаб туриш учун харажатлар ҳажмини белгилашга, шу аппарат ходимларининг, шунингдек халқ маорифи, соғлиқни сақлаш, маданият, жисмоний тарбия ва спорт, социал таъминот муассасалари ходимларининг мансаб окладлари ҳамда тариф ставкаларига қўшимча ҳақ белгилашга ҳақлидирлар.

Депутат ўртоқлар, СССР Министрлар Советининг «Хўжалик ва ижтимоий-маданий қурилишда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг асосий ваколатлари» лойиҳасининг тўртинчи бўлими хусусида мунозара бўлганида комитет «Умумий асослар...» тўғрисидаги қонунда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш масалаларида маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолияти бу қадар батафсил чекланмаслиги керак, деган хулосага келди. Шунинг учун ҳам сизнинг диққат-эътиборингизга ҳавола этилган янги таҳрирдаги лойиҳада, ўзингиз уқиб олганингиздек, бундай бўлим йўқ. Шу бўлимнинг эътиборга молик айрим нормалари бошқа бўлимларга киритилди. Масаланинг шу тахлитда қўйилиши депутатлардан П. М. Таланчук, Э. Э. Сависаар, В. В. Гулия, А. А. Викторович ва бошқа депутатларнинг, СССР Фанлар академияси Сибирь бўлими экономика ва саноат ишлаб чиқаришини ташкил этиш институтининг таклифларига мосдир.

«Маҳаллий ўзини ўзи бошқариш кафолатлари» бўлими ҳам бир қадар бошқача баён этилган. Фикримизча, қуйидаги нормалар жиддий кафолатлар бўлиши керак:

— тегишли территорияда иқтисодий ёки ижтимоий объектларни бунёд этиш ёки ўзгартиришга дахлдор бирон-бир масала маҳаллий Советнинг розилигисиз ҳал этилиши мумкин эмас;

— мабодо халқ депутатлари маҳаллий Советининг қарори қонунга хилоф бўлса, ушбу қарорни фақат суд бекор қилиш ҳуқуқига эгадир. Ўйлаймизки, ана шу норма социалистик қонунчиликни мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Шу билан бир қаторда айтишимиз керакки, қонун лойиҳасида кўтарилаётган муаммоларнинг мураккаблиги ва принципиаллиги, таклифларнинг кўплиги, хилма-хиллиги, баъзан эса бир-бирига мутлақо зидлиги туфайли лойиҳанинг барча қоидаларини пишиқтиришга муваффақ бўлинмади. Ҳозирча ССР Иттифоқи томонидан маҳаллий ўзини ўзи бошқаришни тартибга солиб туриш доираси маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг даражаларига қараб унинг ҳуқуқ доирасини чегаралаш, бошқарув давлат органларининг маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари билан ўзаро муносабатлари тўғрисидаги масалага узил-кесил жавоб топилмади. Маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг мустаҳкам моддий-молиявий базасини таркиб топтиришнинг зарур кафолатларини таъминлашга муваффақ бўлинмади.

Лойиҳада ушбу масалаларни амалга оширишнинг узил-кесил, пишиқтирилган механизмлари йўқ. Бу табиийдир, чунки ана шу дастурларни узил-кесил белгилаб олиш булар Мулк тўғрисидаги, Ер, Солиқ солиш, Социалистик корхона, Ижара ҳақидаги, Иттифоқдош республикалар экономикаси ва ижтимоий соҳасига раҳбарликнинг умумий асослари тўғрисидаги қонунларда қандай баён этилишига боғлиқ бўлади.

Депутат ўртоқлар!

Бугун комитетимиз сизга, эҳтимолки, шакли жиҳатдан лўнда бўлса ҳам, аммо адлиявий жиҳатдан ҳар бир ибораси ҳам охиригача пишиқтирилмаган лойиҳани тақдим этди. Лекин, назаримизда, ушбу лойиҳа моҳияти жиҳатдан тадрижий концепцияга эгадир. Энг асосийси ҳам худди ана шундадир. Назаримизда, асосий масала лойиҳа Советлар ишини тубдан қайта қуришга қаратилганида, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш барча органларининг роли, имкониятлари ва вазифалари тўла қайта идрок этишга мўлжалланганидадир.

Тақдим этилаётган лойиҳада амалда гап мавжуд бюджет системасини, солиқ солиш системасини, мулк тушунчаларини бутунлай ўзгартириш ҳақида бораётганлигини тушуниб турибмиз. Фикримизча, агар биз ҳақиқатан ҳам халқнинг ўзини ўзи бошқариши йўлига ўтишини истасак, бу муқаррардир.

Маҳаллий Советларга сайлов арафасида бу муҳимдир, чунки ҳокимиятнинг маҳаллий органлари «СССРда маҳаллий ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий хўжаликнинг умумий асослари тўғрисида»ги СССР Қонунига мувофиқ жамиятда тутажак принципиал янги ҳуқуқий ва иқтисодий мавқеини ҳисобга олган ҳолда тузилиши керак.

Депутат ўртоқлар!

Лойиҳа замиридаги ёндашувларни сиз юқорида зикр этилган лойиҳаларни муҳокама қилиш ва тўлдириш чоғида ҳам ҳисобга оласиз, деб ишонамиз. Мен уларни яна санаб ўтмоқчиман. Булар Мулк тўғрисидаги, Ер, Солиқ солиш, Социалистик корхона тўғрисидаги, Ижара, Иттифоқдош республикалар экономикаси ва ижтимоий соҳасига раҳбарликнинг умумий асослари тўғрисидаги қонунлардир. Айни вақтда, назаримизда, ана шу еттита қонуннинг ҳаммасини, жумладан, биз тақдим этаётган қонун лойиҳасини ҳам бир мажмуада қабул қилиш ва айни бир вақтда жорий этиш жуда тўғри бўлур эди.

Эътиборингиз учун раҳмат.

АТЕИСТ ОЛИМЛАРНИНГ СЕМИНАР-КЕНГАШИ

22 ноябрь куни Тошкентда мамлакат олий ўқув юртларида илмий атеизм фанини ўқитишни қайта қуриш масалаларига бағишланган Бутуниттифоқ семинар-кенгаши бўлиб ўтди. Мамлакатнинг таниқли олимлари қатнашган бу семинар-кенгашни КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Ижтимоий фанлар академияси СССР Халқ таълими давлат комитети билан биргаликда уюштирди.

Ижтимоий фанлар академияси дин ва атеизм тарихи ҳамда назарияси комиссиясининг раиси И. Н. Ябловковнинг докладида ва кенгаш қатнашчиларининг нутқларида ҳозирги замон шароитида дин ва атеизм тарихи ҳамда назариясини ўрганиш муаммолари батафсил таҳлил этилди. Секцияларнинг мажлисларида шу фанларни ўқитишни янада такомиллаштириш муаммолари юзасидан қизғин мунозара бўлди.

Семинар-кенгаш ишида КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Ижтимоий фанлар академияси илмий атеизм институтининг директори В. И. Гараджа қатнашмоқда.

(ЎзТАГ).

СССР МОЛИЯ МИНИСТРЛИГИ ВА СССР ДАВЛАТ БАНКИДА

СССР Молия министрлиги билан СССР Давлат банки хабар қиладилар: СССР халқ хўжалигини ривожлантириш давлат заёми (1953 йилда чиқарилган) ҳамма облигацияларн пули СССР жамғарма банки муассасалари томонидан 1989 йил 5 декабрдан бошлаб тўланади.

Рубен САФАРОВ — тарих фанлари доктори, профессор.

«Хўрликдан ўлим тансиқроқдир»

Тўртинчиси шундай кўрсатма берадики, унда Қодирийни ҳам, ўзини ҳам аямайди: «Ўзбекистонда Икромов ва Хўжаев раҳбарлигида Советларга қарши, аксилинқилобий ташкилот фаолият кўрсатган. У Совет ҳокимиятини ағдаришга қаратилган бўйсунмаслик — зараркунандалик ишларини олиб борган. Бу ташкилотга Қодирий, мен... аъзо бўлганмиз. Бучдан ташқари мен Англия фойдасига жосуслик ишларини олиб борганман. Совет ҳокимиятини ағдаришда биз капиталистик давлатларнинг қурол-яроқларига умид боғлаганмиз».

Бешинчиси ғоят аниқлик билан шундай ёзади: «Абдулла Қодирий ҳеч қачон совет ёзувчиси бўлган эмас. У — советларга қарши кайфиятдаги одам, буржуа миллатчиси». Олтинчи ёзувчи эса аслида унга ҳукм чиқариб қўя қолади: «Буржуазия ёзувчиси разил синфий душман».

1937 йилнинг ёзида Жумҳурият ёзувчилар уюшмасида бўлиб ўтган бир мажлисда Қодирийга советларга қарши одам, советларга қарши унсурлар, руҳонийлар билан яқин алоқада бўлган, советларга қарши йиғинларда қатнашган, совет ҳокимияти ҳақида норозилик гаплари айтган», деган айблар қўйилади.

Аммо Абдулла Қодирий ўзининг айтганларидан тоймайди: 1932 йилгача у ўзини миллат фидойиси деб ҳисоблаган, лекин, иккиюзламачи бўлган эмас, совет ҳокимиятини ҳеч қачон алдамаган. Боз устига ҳеч қачон советларга қарши миллатчи ташкилотга аъзо бўлган эмас. У терговларда ва қатор юзлаштиришларда шу ҳақда гапиради. Жиноий ишни синчиклаб ўрганар эканман, муҳим бир ҳолат менинг эътиборимни тортди: Қодирийга туҳмат қилганларнинг бирортаси арзигулик бирон бир далил, аниқ исбот, ишонарли мисол келтира олмайди. Ҳамма нарса умумий гаплардан, таҳминлардан иборат. Кишини яна шу нарса ўйга толдирадики, нима учун «гувоҳлар» Қодирийни шу қадар қатъийлик билан «фош» этадилар. Нега ва нима учун Қодирий миллатчилик руҳида ташвиқот олиб борганлигини бўйнига олади? Бу бошқа жумбоқ. Яна бир карра эслайлик: Қодирий янги йил арафасида ҳибсга олинган бўлса ҳам, биринчи марта март ойига келиб сўроқ қилинади. Кўринишдан, терговчилар вақтни бекорга ўтказишмаган, энг ёмони, қонунни назар-писанд қилишмаган чоғи. Бу гап биргина Абдулла Қодирийга тегишли эмас эди.

Кейинчалик баъзи бир адабиётчилар — ёзувчилар уюшмаси раҳбарлари сирасига кирувчи баобрў адиблар тергов органларига «Ўтган кунлар» романининг буржуа-миллатчилик мазмуни ҳақида расмий хулоса берадилар. Унда шундай жумлалар бор: «Ўзининг сиёсий йўналиши жиҳатидан роман том маънода буржуа-миллатчилиги руҳи билан суғорилган советларга қарши асардир. У (Қодирий) ўз романида Туркистоннинг феодал-бойларча ўтмишини обдон мақтайди ва Ўзбекистондаги совет тузумига нисбатан ўзининг аксилинқилобий, советларга ғаразли буржуа-миллатчиликдан иборат йўлини ўтказади.

Романнинг марказий қаҳрамонлари ўйлаб топилган романтик сиймолар бўлиб, мавжуд шахслар эмас. Улар — советларга қарши, буржуа-миллатчилик руҳидаги ғояларини сочишда муаллифнинг жарчисидирлар.

Романнинг хотимаси шундай ёзилганки, у рус ишчилар синфига, рус халқига нисбатан ғараз уйғотади, буржуа миллатчилиги тарафдорлари даврасини кенгайтиради, ёшларга бузғунчилик, йўлдан оздириш, буржуа-миллатчилиги руҳида таъсир ўтказади».

«Меҳробдан чаён» романига ҳам худди шу тахлитда баҳо берилади. Мунаққидлар томонидан «Обид кетмон» учун Абдулла Қодирий сиёсий калтабинликда, синфий душман билан келишувчиликда айбланди. Сафдош — ёзувчилар фикрича, Қодирий «Обид кетмон»да нималарни тарғиб қилди? Биринчидан: бадавлат ва тўқ яшаш учун колхозга кириш шарт эмас. Якка хўжалик йўли билан ҳам бойиб кетиш мумкин. Ахир, қулоқлар ҳам ўзининг мол-дунёларини шахсий меҳнатлари эвазига тўплаганлар-ку. Иккинчидан: қулоқлар ҳам инсон. Шунинг учун уларни бу қадар эзиш ярамайди. Учинчидан: коммунистлар — иродасиз кишилар, ташаббуссиз ходимлар, вайсақилар ва қўғирчоқлардир. Тўртинчидан: дин — аслини олганда ёмон нарса эмас, лекин унинг айрим вакилларигина ёмондирлар. Ва ниҳоят бешинчидан: повесть муаллифи совет ёзувчилари ҳақида ноўрин баҳс очади, чунки, бу мавзу повесть мазмунига даҳлдор эмас. У уларнинг устидан кулади, масхаралайди ва ҳақоратлайди.

...НАТИЖАДА Абдулла Қодирийни қоралаш учун анчагина айблов далиллари тўпланади. 1938 йилнинг 1 октябрида — охирги сўроқ пайтида у ўзининг сўнгги илтимосини баён этади: совет кишиси бўлишни истайман, дейди. Унга уч модда бўйича айб қўйилади: 58-модда (Ватанга хоинлик қилиш), 64-модда (террорчилик ҳаракатларини тайёрлаш ва амалга ошириш), 67-модда (Совет ҳокимиятини ағдаришга уринишни ташкил этиш). Мазкур моддаларнинг ҳар бири учун энг олий жазо кўзда тутилган эди.

Ишни суднинг ёпиқ мажлисида — қораловчи томоннинг ҳамда ҳимоячининг иштирокисиз, гувоҳларни чақирмасдан кўриб чиқишга қарор қилинади. 1938 йилнинг 5 октябрида Тошкент шаҳрида суд мажлиси бўлиб ўтди. У соат 12.45 да бошланиб, 13.00 да тугайди. Мажлис протоколи бор-йўғи бир неча сатрдан иборат. Қодирийнинг сўнгги сўзи: Социалистик Ватан манфаатлари йўлида ҳалол меҳнат қилиш учун имконият яратиб берилишини талаб қилади. Ҳукм: энг олий жазо — отиш. Ҳукм дарҳол ижро этилиши керак.

Ия, бу нимаси? Абдулла Қодирий делосидаги справкада ҳукмнинг 4 октябрда ижро этилганлиги айтилган. Машинистканинг хатосими бу? Терговчининг нуқсоними? Шу сонияда қалбимнинг аллақаерида суд мажлиси протоколига ишончсизлик туғилди. У ҳаддан ташқари қисқа бўлиб, унда ишнинг тафсилотлари бирон-бир тарзда баён этилмаган. Наҳотки, бир неча сатрда, саноқли дақиқаларда бутун бир инсоннинг тақдири ҳал этилган бўлса?!

Справкадаги рақам тўғри бўлса-чи?! Унда ҳеч қанақа суднинг ўзи бўлмаган бўлиб чиқмайдими? Демак, Қодирий судгача отиб ташланибди-да. Гумонларимни тажрибали адлия ходимларига айтиб кўрдим. «Худди шундай, — дейишди улар, — ҳукмнинг ҳукм чиқарилганга қадар ижро этилганлиги эҳтимолдан ҳоли эмас. У кезларда бундай нарсалар оддий воқеа ҳисобланарди. Маҳбуснинг тақдири судгача, ҳибсга олиш пайтида, балким, ундан олдинроқ ҳал этиб қўйилган бўлса ажаб эмас». Бу сўзлардан баданларим жимирлашиб кетди, бутун вужудимга қўрқув югургандек бўлди.

...АБДУЛЛА Қодирий шу тариқа «халқ душмани» деб эълон қилинди ва отиб ташланди. Ҳукмга асосан унинг мол-мулки мусодара этилиши керак эди. Унинг уйидан нималарни олишганлигини билмайман, аммо, Қодирийнинг барча асарлари ва мажмуалари ҳамма кутубхоналардан йўқотилди, зотан, «фош этилган халқ душмани» битикларининг яшашга ҳаққи йўқ эди».

...Орадан ўн саккиз йил ўтди. 1956 йилнинг 9 октябрида Абдулла Қодирий оқланди. СССР Олий судининг полковниклар В. Борисоглебский, А. Сенин, И. Дашкинлардан иборат Ҳарбий коллегияси ҳарбий прокурор ёрдамчиси Г. Моногаров иштирокида ажрим чиқарди. Абдулла Қодирийга даҳлдор иш жиноий ҳаракатлар йўқлиги туфайли батамом тўхтатилди.

Холис ўрганиш жараёнида айбловнинг бошданоёқ уйдирма-тўқималардан иборат эканлиги маълум бўлди ва иш чипакка чиқди.

Гувоҳлар кўрсатмаларининг ҳам нохолислиги аниқланди. Қодирийни «фош этган» — Исломов, Берегин, Усмоновларга таааллуқли ишлар ҳам бекор қилинди. Демак, улар миллатчи ташкилотларнинг аъзолари бўлишмаган. Бас, шундай экан, Қодирий ҳам беайб.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг хулосаси ҳам ҳақиқатга тўғри келмас эди. Улар ҳужжатларга Қодирий — халқ душмани, деб ишонтирмоқчи бўлган НКВД органларининг талаби ва тазйиқи асосида имзо чекканликлари турган гап.

Қодирий ҳамда бошқаларнинг ишини текширув давомида тергов олиб боришда ноқонуний услублар қўлланилганлиги аниқланди. Бу ишларни тергашда Ўзбекистон ССР НКВДси халқ комиссарининг собиқ ўринбосари Леонов ҳам иштирок этган эди. У кейинчалик социалистик қонунчиликни бузганлиги учун энг олий жазога ҳукм этилади. Тергов кўпгина материалларининг сохта эканлиги ҳам исботланади.

Қодирий ҳақида Ойбек, Шевердин, Муҳамедов, Шайхзодалар ўз-фикр мулоҳазаларини билдиришган. Улар Қодирийга иқтидорли ёзувчи деган баҳо беришиб, унинг Советларга қарши хатти-ҳаракатларидан воқиф эмасликларини айтишган.

Устига-устак, Қодирий ўзининг Октябрь инқилобига муносабатини аниқ белгилаб олган ёзувчи эди. «Менинг отам большевик» деган мақоласида шундай сўзлар бор: «Мен Шарқ озодлигини ва унинг маълум пролетариат саодатини фақат— ленинизм орқасида вужудга чиқишига ишонган бир кишиман». У қалам соҳибларини большевикча «Правда»дан ўрганишга чақиради, янги ҳаёт қурилишига тўсқинлик қилувчиларни фош этади, социализм муваффақиятларидан қувонади, разолат ва адолатсизликни қоралайди. «Муштум»да шундай деб ёзади. «Правда» хунхўр ваҳшийлар, қонталаб бўрилар орасида ягона ҳақиқат жарчиси бўлди, зотан у қандай ғоя, нима учун ва ким учун курашаётганлигини биларди. Биз эса ҳақиқат алангасининг учқунларимиз, шу боис, биз — капитал, жаҳолатпарастлик ва риёкорликнинг душманларимиз.... Биз ишчилар синфининг иши учун ўзимизни ҳам, ҳаётимизни ҳам аямаймиз...»

...АБДУЛЛА Қодирий иши билан батафсил танишганимдан сўнг мен яна бир карра унинг асарларига қайтишга жазм этдим. Услуб жоиз бўлса, энди мен ўзимни муаллифни миллатчиликда, советларга қарши бўлишда ва бошқа нарсаларда айблаш топшириғи берилган қораловчининг ёхуд туҳмат қилган ёзувчининг ўрнига қўйиб, унинг асарларини ўқиб чиқдим. Катта истак билан бўлса ҳам юқоридаги ишнинг уддасидан чиқа олмадим. Уни айблай олмадим.

Ўша пайтда қилишибди-я! Ҳар қандай холис ва одил китобхон муаллифни ҳеч нарсада айблай олмайди. Шу мушоҳадага бориб, мамлакатда, шу жумладан, Ўзбекистонда ўша пайтда ҳукм сурган даврни ва вазиятни тасаввур қилиб кўрайлик. Ўшанда ҳар бир танқидий мулоҳаза, ҳар бир беозор латифа совет ҳокимиятига, тузумга қаршилик кўрсатиш деб баҳоланарди. Буни айтган шахслар эса халқ душмани, деб эълон қилинарди. Аксига олиб, бундай нарсалар лозим бир ишдай, оддий воқеадай ҳисобланарди. Хусусан, Абдулла Қодирий «Муштум» журналида ишлар экан, ўзини ўтга ташлаб, ҳаётимизнинг қатор нуқсонларини танқид остига олади. Устига-устак унинг табиати мураккаб бўлиб, тинмай одамлар, ҳатто, республика раҳбарларига қалтис ҳазил — тегажоғлик қиларди. Яна қайтараман, ўша пайтда бошқа фикрда бўлиш, «раҳбарият фикри»га қўшилмаслик, деярли жиноят ҳисобланарди. Бу ерда «деярли» сўзини ишлатмасак ҳам бўлаверади.

Абдулла Қодирийни миллатчи сифатида қоралаган «мунаққидлар» «Ўтган кунлар» романининг охирги сатрларини далил сифатида келтирган эдилар. Мана ўша сатрлар: «1277 йилнинг куз кезларида бўлса керак, Юсуфбек Ҳожи Қаноатшохдан бир хат олди. Қаноатшох Авлиё отадан ёзар эди:

«Ўғлингиз Отабек яна бир киши билан бизнинг қўшинда эди. Авлиё ота устидаги чор аскарлари билан тўқнашувимизда биринчи сафимизни шу икки йигит олди ва қаҳрамонона урушиб шаҳид бўлди. Мен ўз қўлим билан иккисини дафн этдим».

Баъзи адабиётчилар «чор аскарлари билан тўқнашув»ни ҳамда Отабек ва унинг дўстининг «қаҳрамонона урушгани»ни миллатчиликка йўйдилар.

Ахир бу ҳаётда бўлган эди-ку. Маълумки, чоризм жанубга гулисафсар кўтариб келмаган. У ўз юришида ҳар ерда ҳар хил, шу жумладан, қуролли қаршиликларга ҳам дуч келган. Подшо аскарларини қўлда қурол билан кутиб олганлар оз эмас эди. Жангда қурбонлар берилди, ота-оналар аччиқ кўз ёшлари тўкишиб, аза очишди, қора кийишди.

Қодирий романини шундай тугатишга азму-қарор қилибдими, бу унинг иши. Ахир, Шолохов ҳам ўзининг «Тинч Дон» асарини бош қаҳрамон Григорий Мелиховнинг қизиллар томонига ўтмаган жойда тамом қилган-ку. Ёдимда, ёзувчининг бундай нуқтаи назари танқид қилинган эди. Ижобий қаҳрамон интиҳода большевик бўлмаса, инқилоб томонига ўтмаса? Бу қанақаси бўлди? Лекин ҳатто, марксизмга «содиқ», ўзгача фикрлашнинг ёвуз душмани бўлган Сталин ҳам воқеалар шундай зиддиятли тасвирланиши мумкин, деб ҳисоблаган-ку. Ҳаёт биз уни тиқиб қўймоқчи бўлган қолипдан кенгроқ, у бизнинг тасаввуримиздаги ҳолатдан мураккаброқдир. Бир фикр мени қийнайди: нима учун Қодирий терговда ўз асарлари моҳиятини советларга қарши, миллатчилик руҳида эканлигини тан олди экан?! Бунинг сири яна такрор айтамиз, жисмоний ва руҳий тазйиқлар ўтказишда эмасмикан? Ваҳоланки, Қодирий охирги нафасигача ўзининг миллатчи ташкилотларда қатнашганлигини тан олмаган эди-ку!

Гап нимада?.. Қодирий одамлар унинг китобларини ўқигач, ўзлари баҳо бера билишларини, мустақил хулоса чиқара олишларини яхши тушунган, деб ўйлайман. Ана шунда унинг романларига ва бошқа асарларига ёзувчилар, терговчилар ва ҳатто, унинг ўзи берган нохолис баҳолар ўз қийматини мутлақо йўқотади. Ана шунда вақт ва ҳаётнинг ўзи уни оқлайди.

Қодирий қарашларининг доираси батамом аниқ ва равшан эди. «Меҳробдан чаён» асари муқаддимасида у шундай, деб ёзган эди: «Туркистон феодалларининг кейинги вакили бўлган Худоёрхоннинг ўз хоҳиши йўлида деҳқон оммаси ва майда ҳунарманд-косиб синфини қурбон қилиши, мамлакат хотин-қизларини истаганча тасарруф этиши, бунга қарши келувчиларга, тиласа ким бўлмасин, раҳмсиз жазо бериши — романнинг мавзуидир. Худоёрнинг бу йўлдаги биринчи истинодгоҳи бўлган уламолар, уларнинг ички-ташқи аҳволи, ахлоқи, мадраса ва оила ҳаёти, уламода инсоний ҳис битганлиги ва қолгани ҳам ифлослик пардаси остида сезилмас даражага етганлиги мундарижа сиғдирган қадар баён қилинади. Булар — романнинг номарғуб-манфий қаҳрамонлари».

Руҳонийларнинг «поклигини», шариат ақоидларига риоя этишда уларнинг «мустаҳкамлигини» Қодирий аниқ тасвирлайди... Туркистон хонлигининг тарихи билан бир қадар таниш кишига маълум бўлса керак: Амир Умархон анча ёшга бориб қолганда ўзининг ёшгина канизагини севиб қолади. Қиз балоғатга етмаган бокира бўлганлиги боис шаръий никоҳ ўқиш мумкин бўлмайди. Умархон ўз орзусига етолмай вафот этади. Тахтга унинг ўғли Маъдалихон кўтарилади. Орадан бир неча йил ўтади. Канизак балоғат ёшига етади ва ҳусну-малоҳатда тенги йўқ гўзалга айланади. Канизакка амир ўғли Маъдалихоннинг ҳам ишқи тушади. Ёш хон саройда ўсган қиздан кўзини узмайди, бироқ...

Тарихий манбааларга ишонгудек бўлсак, Маъдалихон ишқ ўтида ўртанади ва изтироб чекади. Чунки, уламолар унинг севгилисини ўз никоҳига олишга ижозат бермайдилар. Зотан, уларнинг фикрича, канизак унга ўгай она ўрнида... Сизнинг отангиз, гарчанд, у билан шаръий никоҳда бўлмаган бўлса-да, аммо, унга уйланиш ниятида бўлган. Шул боис у сизга ўгай она, билаъкс, она ўрнидадир. Шу сабаб шариат у билан никоҳда бўлишингизга рухсат бера олмайди, дейишади уламолар.

Маъдалихон аламини ичига ютиб, баланд мартабали уламоларни бирин-кетин ўрнидан мосуво қилади ва уларни бошқа янги кишилар билан алмаштиради. Ўз мақсадига эришмоқ учун замин яратган хон икки йилдан сўнг никоҳга ижозат беришни сўраб, яна уламоларга мурожаат этади.

Табиийки, ўз хонларининг марҳаматларидан эндигина баҳраманд бўла бошлаган бу янги одамлар ўзларининг мурувватли зоти-олийларининг раъйига қарши боролмайдилар... Дин фақат шаръий никоҳнигина қонуний деб билади. Сизнинг отангиз «никоҳимга олмоқчиман» деганлар, «никоҳимга олдим» демаганлар. Демак, ўз қўл остингиздаги канизакни ўз никоҳингизга олишингиз жоиз бўлур, бу ҳатто, шариат нуқтаи назаридан савоб ҳам саналур, дейишади уламолар. Шу тариқа улар хонга зарур бўлган фатвони берадилар.

Умархоннинг беқиёс гўзал канизаги ҳақидаги овозалар аллақачон Бухоро амири Насруллохон (Ботирхон) қулоғига етган эди. У ғойибона бу гўзалга ошиқ бўлиб қолади. Нос отволиб, канизакни қандай қилиб қўлга киритиш хусусида кўп бош қотиради. Маъдалихоннинг унга уйланмоқчи бўлганлиги ҳақидаги хабар унинг ғазабини қўзғайди.

Ғазабнок Бухоро амири дарҳол ўз уламолари, фиқҳшунослари, шариат пешволари ҳамда барча аъёнларини ёнига тўплайди. Маъдалихоннинг ярамас қилиқларидан уларни воқиф этади ва муқаддас уруш бошлаш учун улардан фатво сўрайди. Қўл ювган-ювмаган, бетаҳорат азиз-мукаррам аркони давлатлар шоша-пиша дарҳол фатво ҳозирлайдилар:

«Бир жамоа мўъминларга амир бўлган зотнинг вазифаи шаръийси шулдирким, исломда устивор тургай, аҳкоми исломни камокон ижро қилғай. Ҳар бир амирким, аркони исломдан заррача юз ўгирса, у кимарса жамоаи ислом устига амир эмас, шарирдир. Наузанбиллоҳ... Казолика ўшандоғ муртаднинг қатли аввало дигар ислом амирларига ва баъдаз барча мўъминларга ферзи айндир!»

Абдулла Қодирий истеҳзо ва кесатиқ билан ёзади:

«Амир Насруллонинг бу «холисона» жиҳади Туркистон хонлиги томонидан қандай муқовамартларга учради ва икки тарафдан қанча бошлар кесилди, албатта, бу тўғрида биз гапириб ўтирмаймиз. Фақат бу можародан бизга кераклик нуқта шундаким, натижада Маъдалихон шикаст топди, ҳам амир Насрулло томонидан қатл қилинди.

Маъдалихонга фатво ёзиб берган Қўқон уламоларидан бир нечалари ҳад урилдилар ва бир нечалари қочиб қутилдилар. Амир Насрулло бўлса, Фарғона ҳукуматига ўз кишисини қўйди, фатҳу нусрат билан канизни олиб Бухорога қайтди».

Қодирийнинг имони комил, хон саройида фақат бешафқат, инсофсиз кишиларгина хизмат қилиши мумкин. Шу боис роман қаҳрамони Анварга Мирзабошилик лавозими тавсия этилганда у севгилисига қараб шундай дейди: «Мен бекпочча бўлолмайман, Раъно. Ўрдадаги тўкилиб турган гуноҳсиз қонлар, доим теварақдан эшитилиб турган оҳу-зорлар менинг юрагимни эзади, тинчлигимни олади. Яна мен Мирзабоши бўлиб қолсам, бу оҳу-зорларнинг, тўкилган масъум қонларнинг ичида билфеъл сузармен».

Ёзувчи салбий шахсларга юмшоққўнгилли, ҳалол, бир-бирига ҳамиша ёрдамга ҳозир, самимий меҳнат аҳлини қарама-қарши қўяди. Абдулла Қодирий ижобий қаҳрамонларини тасвирлар экан, ҳеч нарсани маҳоват қилмайди, ҳақиқатга зид бормайди ва улар ҳаётда қандай бўлса, шу тахлит кўрсатади. У уларни бошқача қилиб тасвирлаш, воқеаларни бўрттириб кўрсатиш сохталикка олиб борган ва китобнинг қадр-қимматини туширган бўлур эди, деб ҳисоблайди.

Мозий ҳаёти манзараларини яхшироқ тасвирлаш, замоннинг тарихий ва этнографик хусусиятларини ғоят аниқлик билан кўрсатиб бериш, ўзбек халқининг турмуши, унинг кулгу ва ҳазил-мутойибага ўчлиги, ўз ҳис-туйғуларини назокатли изҳор эта билишлигини йирик асарларда моҳирона чизиб бериш бошқаларга нисбатан кўпроқ Қодирийга насиб этди.

Қодирийнинг яна бир ажойиб фазилатини эслатмоқ лозим. У тарихий мавзуда йирик асарларга қўл уришдан олдин Ўзбекистоннинг ўтмишини, Худоёрхон давридаги Қўқон хонлигига оид кўпгина тарихий манбааларни ўрганади. У Қўқон, Марғилон шаҳарларига сафар қилиб, сўнгги хон пайтида яшаган қариялар билан суҳбат қуради, Худоёрхон яқинларининг хотираларини ёзиб олади. Буларнинг бари жамият ҳаёти ва турмушини бадиий тасвирлашда, унга холисона баҳо беришда ёзувчига ғоят қўл келади.

Октябрь ғалабаси ўзбек бадиий адабиёти олдига инқилоб ўзбек халқига нималар олиб келганлигини, унинг ҳаётида қандай ўзгаришлар рўй берганлигини кўрсатиб бериш вазифасини қўйди. Оддий халқнинг аянчли турмуш шароитларини, хон ва унинг аъёнларининг ҳокимиятини фош этмасдан туриб, бу муаммони ечиш мумкин эмас эди. 20-йилларда Садриддин Айний ва Ҳамза Ҳакимзодалар ҳам баайни шу йўлдан бордилар. Халқ ҳаётини, унинг азоб-уқубатларини бадиий акс эттиришда Абдулла Қодирий ҳам шу алфозда ҳаракат қилди.

Ёзувчи ҳаётда рўй берган воқеалардан заррача бўлса ҳам четланмай, ғоят аниқлик билан ҳикоя қилади. Ўша давр тарихий манбааларини у жуда яхши ўзлаштирган эди, шу боис, ёзувчи ўша далиллар асосида ҳаётни ёрқин ва чуқур тасвирлаш мумкин деб ишонарди. Ёзувчи отасининг узоқ умр — 104 ёш яшаганлиги, унинг ўз ҳаётида кўпгина хонларни кўрганлиги, уларнинг феъл-атворлари тўғрисида ўз ўғлига гапириб берганлиги ҳам ижод давомида катта аҳамият касб этади. Абдулла Қодирий Худоёрхоннинг кенжа хотинларидан бири — Розия ойим билан учрашиб, унинг сўзларидан кўпгина қизиқ, диққатга сазовор эсдаликларини ёзиб олади.

«Меҳробдан чаён» романининг ва бош қаҳрамон Мирзо Анвар ҳаётининг чинлиги ёзувчи отасининг ҳикоясидан келиб чиқади.

«Мен Мирзо Анвар ҳикоясини отам марҳумдан эшитган эдим. Мирзо Анвар Қўқондан қочиб келиб, уч-тўрт йил чамаси Тошкандниг машҳур Эскижўва маҳалласида турган. У вақтларда бизнинг ҳовлимиз шу Эскижўвада бўлиб, мирзо Анвар отамга қўшни эмиш.

— «Қўқондан бир мирзо кўчиб келиб, фалончининг ҳовлисини ижарага олган эмиш», деган гап чиқиб қолди, — деб ҳикоя қилар эди чол. — Мен мирзо хабарини эшитсам ҳам, бир ҳафтагача ўзини кўра олмадим. Рўза кунларининг бирида биз масжиддан шом намозини ўқиб чиқар эдик, сўфи: «ҳаммангизни Худоёрхоннинг мирзоси ифторга таклиф қилган», деди. Биз йигирма чоғлиқ киши янги қўшнининг уйига бордик. Бир уй ва бир айвонга яхши палослар солинган, кўрпачалар ёзилган, ўртада анвойи дастурхонлар... Биз уйга кириб ўлтиргандан кейин эшик ёнида ҳушсурат бир йигит кўринди. Бизга тавозеъланиб хуш омадед айтди. Мирзо Анвар, дегани шу эмиш. Биз ифторга қарадик, мирзодан аҳвол сўрадик. Тошкандлик бўлгумиз келди, деб кулди. Биз тошкандликлар хуш кўрадиган норин қилибдур, хўб едик: домла билан бир нечалар фотиҳага яқин ташқарига чиқиб кетдилар. Биз нима воқеа бўлганлигини тушунмадик. Орадан бироз ўтгандан кейин яна қайтиб кирдилар. Дастурхонлар йиғилиб, иш фотиҳага тўхталган эдики, домланинг олдига бир коса сув келтириб қўйдилар. Домла никоҳ хутбасини бошлади... Биз ҳайрон бўлдик. Хутба охирига етиб, мирзо Анварга бир қизни никоҳладилар; мирзо билан қизнинг ҳаққига дуо қилиб, тарқалишдик. Лекин ҳилофи одат бу никоҳ ҳар биримизни таажжубга солди. Яна бирон ҳафта ўтгач, бир нечамиз мирзо билан таниш бўлиб олдик, кейинроқ мирзони улфатчилигимизга ҳам олиб кела бошладик ва шунда мирзонинг ўз оғзидан Худоёр билан кечган можаросини эшитдик, таажжубландик ва мингбаъд мирзога ихлосимиз ортди»...

Абдулла Қодирий отасининг гапларига қараганда Мирзо Анвар Тошкандда бехавотир яшаган, чунки Худоёрхон уни таъқиб эта олмасди, шаҳарда рус қўшинлари бор эди. Бироқ бироз муддатдан сўнг мирзо Худоёрхондан бир ёрлиқ олади, унда у собиқ мирзони авф этганлиги хабар қилинган эди. Мусофирликдан чарчаган Анвар билан Раъно Қўқонга қайтишга аҳд қиладилар. Бирмунча вақтдан сўнг машъум хабар келади: хон Анварни қатл эттирибди.

«Меҳробдан чаён» учун материал йиғиш ниятида Абдулла Қодирий Қўқон боради. Мана унинг ҳикояси: «Мен ушбу китобга материал йиғиш учун Қўқонга бордим, яшаган кишилар билан сўзлашиб юрдим: ўзи Худоёр девонида ишламаган бўлса ҳам, Худоёр мирзоларига ҳамаср бўлган бир кекса мирзога учрадим. Унинг сўзига қараганда, мирзо Анвар ўлдирилмаган. Худоёрдан сўнг анча йил яшаб, ўз ажали билан ўлган эмиш. Мен ҳайрон бўлиб қолдим ва икки ўртада тараддудланиб, мирзонинг кейинги ҳаётини шу ҳолда битиришга мажбур бўлдим», — деб тушунтиради Қодирий асарнинг хотимасига тўхталиб. Анвар ва Раъно рамзий йўқоладилар: «Бора-бора кенг қирнинг бағрида кўзга кўринмас бўлиб кетди. Фақат, яна бироз тўғуннинг кучсиз-кучсиз тошга урилиши эшитилиб турди...»

Абдулла Қодирий раҳмдил, хушхулқ, одампарвар киши бўлиб, ҳар қандай зўрликка, таҳқирга, айниқса, одам ўлдиришга батамом қарши бўлган. «Ўтган кун»ларнинг бир боби «Хунрезлик» деб аталади. Унда Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган сўйди-сўйди тасвирланади. Одамлар қипчоқ қавмига мансуб бўлганликлари учунгина тиғи-парронга учрайдилар. Асар бош қаҳрамони Отабек ҳайрон.

«Отабек... дарбозабонни ҳужрасидан чақириб сўради:

— Булар қандай гуноҳкорлар экан?

Дарвозабон бекни таниб қўл қовуштирди:

— Тақсир, қипчоқлар!

— Гуноҳлари нима экан?

Дарбозабон ётган гавдаларга қараб олди ва бекнинг яқинига келди.

— Ўзлари биларлар-ку, тақсиримнинг... бегимга айтгулиги йўқ...

— Гуноҳлари нима, ахир?

— Ахир қипчоқлар-да, тўрам!

Отабек диққатланди:

— Қипчоқлар эканини билдим, аммо гуноҳлари нима деб сиздан сўраймаn?

Дарбозабон қўл қовуштирганча Отабекка ажабланиб қаради.

— Аниқ хабарлари йўқми, тақсиримнинг, — деб яна сўради.

— Йўқ!

— Вой-вўй тақсир, бугун эрталабдан бери кўринган қипчоқни сўйиб юрдилар-ку! Гуноҳлари суриштирилмади, тақсир! — деди ва ўликларнинг ёнига юриб келиб, изоҳ берди, —ановини уйдан олиб чиқиб сўйдилар, мановиси менинг ёнимда турган дарбозабон эди — раҳматлик. Мановисини танимайман ва лекин ўзи қипчоқ бўлса керак...»

Одамлар сабабсиз бир-бирларини ўлдирадилар, асос — хоннинг мудҳиш ёрлиғи.

«Биз Туркистон мамлакатининг хони ўз қаламравимиз ва салтанатимиз учун қипчоқ тоифасини музир деб билдик. Бу янглиғ ҳукмимизни ўз қаламравимизда бўлган барча бекларимизга, ҳоким, қўрбоши ва даҳбошиларимизга билдириб, буюрамизки, ушбу фармонимизни олган он дарҳол ўн беш ёшдан то етмиш ёшгача бўлган қипчоқ эр зотини қиличдан кечиргайлар ва ҳеч бир силаий раҳмни восита қилмагайлар. Ушбу ҳукмимизни ерига етказишда, сустлик қилган мансабдор бизга итоатдан бош тортган ҳисобланиб, энг қаттиқ жазоимизга маҳкум қилинур».

...Бу ваҳшийликка Абдулла Қодирий ўз виждоний амридан келиб чиқиб, муносабат билдиради. У шундай деб ёзади:

— «Мақсадлари жуда очиқ! — деди ҳожи.— Биттаси мингбоши бўлмоқчи, иккинчиси Нормуҳаммаднинг ўрнига минмоқчи, учинчиси яна бир шаҳарни ўзига қарам қилмоқчи. Хон эрса Мусулмонқулга бўлган адоватини қипчоқни қириб аламдан чиқмоқчи! Менга қолса ўртада шундан бошқа ҳеч гап йўқ, ўғлим! — деди бироз тўхтаб олиб, давом этди, — мен кўп умримни шу юртнинг тинчлиги ва фуқаронинг осойиши учун сарф қилиб, ўзимга азобдан бошқа ҳеч бир қаноат ҳосил қила олмадим».

Қодирий урушни ёвузлик деб билади ва кесилган бошлар, тилло камарлар, парча тўнлар, кўн пўстинлар, узуклар, кумуш сопли шамширлар билан мақтанаётган аскарларга нисбатан ўз нафратини яширмайди. Уруш зулмкорлар, бойбадавлат кимсаларга янада бойиш учун, кесилган бошлар хирмони эса ўз мухолифлари ва фуқароларини чўчитиш учунгина керак.

«Жаннатий Қўқон», Тошкент шаҳарларини беш қўлдек билишда, одамлар турмуши ва рўзғори, урф-одатларини кўрсатишда А. Қодирий — беқиёс. У бир-икки ишора билан ўз асарлари қаҳрамонлари қиёфаси ва ҳулқ-атворини жуда аниқ чизиб беради: Мана мисоллар:

«Шу ҳолда ичкаридан гўё юзи сут билан суғорилгандек оқ, қуралай кўзи ойсиз ва булутлик кечадан ҳам қорароқ, қадди сарв каби мавзун, қора сочи тақимини ўпган, уст-боши ипак ва олтинлар билан ғарқ бир хоним хиромон чиқиб келди. Бошидаги ҳисобсиз кокилларини санама тикилган оқ ҳарир рўмоли билан озорсизгина боғлаган, ёқа ва этакларига нафис жияк бириктирган хон атлас кўйлак, бухоро кундалидан қирғоқларига олтин уқа(қўр) тикилган енгсиз желатка кийиб, ёқут кўзлик олтин тугмаларини бўшгина солган, ҳусида мисли оз бу нозанин хоннинг севикли хотини — мазкура Розияхоним эди».

Абдулла Қодирий аскиябозларнинг муроқабаларини, келин дугоналарининг гўшангадан олдинги ҳазил-мутойибаларини, «кўз тегмасин» деб исириқ солишларини, қизиқчиларнинг чиқишларини нодир воситалар орқали муфассал тасвирлайди.

Қодирий истеҳзо, пичинг, фольклор дурдоналари, халқ мақоллари ва маталларини асосий мазмунга киритар экан, уларга алоҳида шарқона ранг беради ва улардан усталик билан фойдаланади.

...Улкан адиб Ойбек: — қисқа вақт ичида Қодирий ўзбек адабиётига уч роман билан кириб келди. Бу чиндан ҳам тақдирга лойиқ катта ишдир. Буни биз, албатта, тан оламиз... А. Қодирийнинг тили, услуби халқчилдир, у ўша давр халқ тилининг ўзгинасидир, — деб ёзган эди.

Қодирий ВКП(б) Марказий Комитетининг 1932 йил 23 апрель қарорини севинч билан кутиб олди. Ёзувчилар мажлисида у шундай деди: «Ўртоқлар, сўнгги беш-олти йил давомида мен совет ёзувчиларининг бундай анжуманида қатнашмаган эдим. Бугунги мажлисда қатнашаётганимдан жуда хурсандман. ВКП(б) Марказий Комитети ва унинг Ўрта Осиё бюроси томонидан ўртага қўйилган адабий ва маданий ташкилотларни қайта қуриш тўғрисидаги қарорини табриклайман. Мен мазкур қарор адабий ташкилотлар ишидаги нуқсонларни тугатишда истиқболда катта имкониятлар очади деб ишонаман ва совет ёзувчилари сафида бўлиб, партиямиз раҳбарлигида, сизларнинг ёрдамингиз билан партия Марказий Комитетининг қарорини ҳаётга тадбиқ қилиш учун астойдил ҳаракат қиламан».

...Абдулла Қодирий ижодини мураккаб ва кўп маъноли дегувчилар фикрига қўшилиш мумкин. Ёзувчи меҳнаткашларнинг инқилобий руҳдаги қисми билан бирга бўлмаган, инқилобий ҳаракатлардан четда турган деган гаплар ҳам бир қадар тўғри дейлик. Инқилобдан мамнун бўлар экан, у ҳали Маркс ва Ленинни тўлиқ ўзлаштиришга улгура олмайди, оллоҳга ишонади... Лекин булар А. Қодирийни сиёсий жиноятларда айблаб, халқ душмани деб эълон қилиш учун асос бўла оладими?! Албатта, йўқ! Қодирий ҳаётни бир томонлама кўрсатган дейишади... Шундаймикан? Унинг асарларига қайси қиррасидан туриб қараяпмиз? Адиб ҳаётни истаган нуқтасидан туриб кузатиши ва унинг истаган томонини, ҳатто, зарра бир қисмини олиб таҳлил этиши мумкин. Энг муҳими, бошқа нарсада: ўша томон ёхуд қисмини қандай кўрсатди, қанчалар ҳаққўйлик ва иқтидор билан тасвирлади, китобхонни қандай фикрий хулосаларга олиб келди. Бугунги нуқтаи назардан келиб чиқиб, Қодирий ижодини танқид остига олиш мумкин... Лекин бу иш — ноилмий, нохолис ва қасддан қилинган бўлур эди.

А. Қодирийнинг романлари, бошқа асарлари ўз даврида жуда баланд савт билан жаранглади ва бу овозни бутун ўзбек халқи эшитди. Энг муҳими бу овоз — астойдил, бутун вужуддан чиққан овоз эди. Ёзувчининг ўзи «Ўтган кунлар» муқаддимасида ёзганидек, унинг ниятлари олижаноб ва ҳалол эди:

«Модомики биз янги даврга оёқ қўйдик, бас, биз ҳар бир йўсинда ҳам, шу янги даврнинг янгиликлари кетидан эргашамиз ва шунга ўхшаш достончилик, романчилик ва ҳикоячиликларда ҳам янги асарлар яратишга, халқимизни шу замоннинг «Тоҳир ва Зуҳра»лари, «Чор дарвеш»лари, «Фарҳод ва Ширин» ва «Баҳромгўр»лари билан таништиришга ўзимизда мажбурият ҳис этамиз.»

Абдулла Қодирий, том маънода, рус тилини жиддий ўрганишга киришган ўзбек зиёлиларининг энг биринчиси эди. Аъло ўқиганлиги учун у Тошкент генерал-губернатори Самсонов томонидан кумуш соат билан тақдирланган эди. 1924—25 йилларда Қодирий Брюсов номидаги Москва журналистика институтида таҳсил кўрди. 1927—30 йилларда у русча-ўзбекча луғатлар тузиш, русча ўқув қўлланмаларини ўзбек тилига таржима қилишда қатнашди. Қодирий туфайли Гоголь («Уйланиш»), Чехов («Жиблажибон», «Олчазор»)лар ўзбек тилида «сўзлай бошладилар». У Алексей Толстой, М. Горькийлар билан яқин таниш эди.

Қодирий ёш қалам соҳибларини рус классик адабиётини ўрганишга чақиради. Жумладан, ифодали, содда, аниқ, қисқа ёзишни Чеховдан ўрганиш лозим дейди. Қодирийнинг ўзи рус ёзувчилари ижоди унинг учун бебаҳо мактаб, ўзига хос дорилфунун вазифасини ўтаганлигини таъкидлайди.

Қодирий илм билан ҳам машғул бўлган. У татар олими Абдулла Шуносийнинг «Физика» асарини, кейинроқ қишлоқ хўжалигига оид «Ўрта Осиёда узумчиликнинг ривожланиши», «Асаларичилик», «Пахта зараркунандалари» китобларини ўзбек тилига ағдарган эди.

1934 йилда Қодирий ўзбек китобхонларини ғарб адабиёти йирик намояндалари асарлари билан таништиришга ҳаракат қилади ва Бокаччио, Эмиль Золя сингариларнинг атеистик асарларини ўзбек тилига таржима қилади.

Булардан ташқари А. Қодирий қатор илмий ва назарий асарлар ҳам ёзадики, улар ёш ёзувчиларни тарбиялашда муҳим роль ўйнади. «Бизнинг ёзғувчиларимизга», «Тарбиявий ишга эътибор», «Классиклардан ўрганиш — ўсишимиз гарови», «Майда ҳикоялар ёзганда сўзни қандай тежаш керак» кабилар шулар сирасига киради.

Қодирий ижоди ва асарлари Иттифоқимиздагина эмас, балки бутун жаҳонда катта эътирофга сазовор бўлди. Шарқ билимларининг алломаси Е. Э. Бертельс: «Қодирий романлари бутун таркиби билан ўзига хос услубда ёзилган ўзбек романларидир. Дунёда бешта, яъни француз, рус, инглиз, немис ва ҳинд романчилиги мактаблари бор эди. Энди олтинчисини, яъни ўзбек романчилик мактабини Абдулла Қодирий яратиб берди», — деб ёзганда юз карра ҳақ эди.

Юқорида айтилганлардан келиб чиқиб, шундай хулоса қилиш мумкин: иқтидорли романлар ижодкори Абдулла Қодирий ўз асарларида ўзбек халқи ҳаётини ҳаққоний акс эттириб берди, ўзбек адабиётида реализм услуби ривожига беқиёс ҳисса қўшди, бадиий сўзнинг чинакам устасига айланди. Халқимиз ҳам, ўз навбатида, унинг асарларини муносиб баҳолади ва кўкларга кўтарди. Қалам соҳиби учун бундан ортиқроқ мартаба бўлиши мумкинми?!

Улки зарар шевасини тавр этар,
Элга демакким, ўзига жавр этар, —

деган эдилар Мир Алишер Навоий.

А. Қодирийга жабр қилганлар, унга нисбатан қасддан туҳмат этганлар элга ҳам, ўзларига ҳам юз карра зиёдроқ жабр қилдилар, зиён етказдилар... Бевақт ботган қуёш эртага яна балқиб чиқади. Хуршиди олам нурини тўсмоқ бўлганлар эса абадиятга забун бўлғусидир.

Русчадан Раҳимберди УМАРОВ таржимаси.

(Давоми. Боши газетанинг 21 ноябрь сонида).

Муҳаррир Н. НАСИМОВ.

Р. — 12114. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс: 64684. Б. — 1728. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12